

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Кафедра соціальної та практичної психології

**Діагностичні можливості та обмеження
графічного тесту « Дерево » К. Коха
при вивченні
індивідуальних особливостей підлітків**

Курсова робота

студентки 54 групи

соціально – психологічного факультету

(заочної форми навчання)

Серденюк Ганни Володимирівни

Науковий керівник: О. Г. Опанасюк

Житомир 2009

Зміст

<i>Вступ</i>	3
<i>Розділ I.</i> Теоретичний аналіз проєктивних методів як методів вивчення індивідуальних особливостей особистості.	
1.1. Історія розвитку, обґрунтування та класифікація проєктивних методів.	6
1.2. Особливості використання проєктивних методів для дослідження індивідуальних особливостей підлітків.	16
<i>Розділ II.</i> Методи та методика дослідження.	
2.1. Методологічний аналіз проєктивних та графічних методів психодіагностики при дослідженні індивідуальних особливостей підлітків.	21
2.2. Проєктивний графічний тест "Дерево", особливості його інтерпретації.	24
2.3. Методика та процедура проведення дослідження.	31
<i>Розділ III.</i> Експериментальне дослідження діагностичних можливостей та обмежень графічного тесту «Дерево» К. Коха при вивченні індивідуальних особливостей підлітків.	
3.1. Результати дослідження індивідуальних особливостей підлітків за допомогою тесту «Дерево» К. Коха.	32
3.2. Визначення діагностичних можливостей та обмежень графічного тесту «Дерево» К. Коха при вивченні індивідуальних особливостей підлітків.	36
<i>Підсумок</i>	39
Список використаних джерел	43
Додатки	45

Вступ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку практичної психології, психологічної служби системи освіти актуальним є питання пошуку й розробки нових методів надання психологами допомоги дітям й дорослим. Психологічна діагностика пропонує великий арсенал зарубіжних й вітчизняних методів дослідження особистості відповідно мети дослідження. Але не завжди вони допомагають психологові вирішити поставлені завдання. Так, наприклад, деякі зарубіжні тести інтелекту не адаптовані до особливостей вітчизняного культурного, мовного середовища, що надто ускладнює ефективність дослідження. Деякі методики потребують довгого часу виконання й тривалої обробки результатів психологом, що за умов сучасного навчального закладу стає неможливим. Діагностичні методи й прийоми повинні вирішувати розвивальні й корекційні завдання, а не використовуватися тільки з пізнавальною метою. Л. Терлецька стосовно даної проблеми наголошує: «У межах психологічної служби не може йтися про психодіагностику поза розвитком або корекцією». Тільки за таких умов буде досягнута ефективність надання спеціалістом психологічної допомоги. Саме такими методами діагностики є проєктивні графічні методики, що стали популярними порівняно нещодавно, в 50-х роках XX століття, і увійшли до класичних діагностичних засобів. Малюнкові тести здебільшого використовують для дослідження дітей. Ще на початку XX століття виник інтерес до дитячого малюнку у російських вчених В.К. Воронова, Ф. Чада, О.М. Кучаєнка, І.Д. Єрмакова, П.І. Коропова, Я.М. Когана, М.О. Рибнікова. А в кінці XX століття проблемі застосуванням малюнкових технік для дослідження особистості присвячені праці багатьох відомих вчених Ю.С. Савченко, Г.Т. Хоместаускаса, В.С. Мухіної, О.С. Романової, О.Ф. Потьомкіної, Т.С. Яценко та ін.

Малюнок та його подальша інтерпретація стали широко розповсюдженими так як прості у застосування, цікаві для виконання, мають тестову інтерпретацію, носять терапевтичний ефект, базуються на проєктивному

підході, що забезпечує захищеність автора малюнку і т.д. Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку проєктивні графічні методики взагалі є основними. Але необхідно звернути увагу на використання графічних методик для дослідження дорослих. На жаль, малюнкові техніки більше використовуються психологами на арт-терапевтичних заняттях, а не як самостійний діагностично - корекційний засіб. Тематика малюнків торкається різних сторін життя особистості і дозволяє суб'єкту виразити власне відношення до дійсності, передати за допомогою графічних образів емоційні переживання, а створюючи зображення розрядити психологічну напругу. Отже, комплекс тематичних психомалюнків є ефективним діагностично – корекційним методом у роботі психолога. Базуючись на проєктивному підході, він створює можливості для пізнання несвідомої сфери через свідому, тобто у цілісності її проявів.

Все це створює умови дослідження індивідуальної неповторності психіки в багатстві її проявів, та підкреслює значні переваги проєктивних малюнкових технік в порівнянні зі стандартизованими тестовими методиками.

Об'єкт дослідження: особливості застосування проєктивних методів.

Предмет дослідження: діагностичні можливості та обмеження графічного тесту „Дерево” К. Коха.

Гіпотеза дослідження. За допомогою графічного тесту „Дерево” К. Коха можна повно розкрити особливості емоційно – вольової, комунікативної сфери, але існують обмеження у розкритті інтелектуальної та пізнавальної сфер особистості підлітка.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу щодо особливостей проєктивних методик.
2. Вивчити особливості та діагностичні можливості графічних тестів.
3. Дослідити індивідуальні особливості підліткового віку за допомогою

графічного тесту „Дерево” К. Коха.

4. Окреслити діагностичні можливості та обмеження графічного тесту „Дерево” К. Коха при вивченні індивідуальних особливостей підлітків.

Методи та організація дослідження.

Для проведення дослідження використовується графічний тест „Дерево” К. Коха. Дослідження проводиться у Коростишівській ЗОШ І – ІІІ ступенів № 3.

Мета: виявлення індивідуально - типологічних особливостей підлітка.

Вибірка: досліджуваними є 20 учнів 8 класу (13 років).

Час дослідження: 20 хв.

Практичне значення. Отримані в результаті виконання курсової роботи дані щодо діагностичних можливостей та обмежень графічного тесту „Дерево” К. Коха при вивченні індивідуальних особливостей підлітків дозволяють оптимізувати діагностичний процес шляхом мінімізації кількості застосованих методик та тестів, врахувати обмеження у застосуванні проєктивних методик під час вивченні індивідуальних особливостей особистості.

Розділ I. Теоретичний аналіз проєктивних методів як методів вивчення індивідуальних особливостей особистості

1.1. Історія розвитку, обґрунтування та класифікація проєктивних методів

Історія розвитку проєктивного методу показує, що він не існує зовні теорії особистості; в той же час зв'язок між проєктивним методом і теорією не є однозначним і незмінним. Ще складніші і опосередкованіші зв'язки між тією чи іншою теорією і окремо взятою методикою. Безумовно, народження методу в тому або іншому ступені підготовлено теорією, що вже склалася, хоча цей факт може і не цілком усвідомлюватися самими дослідниками. В цьому випадку виникає враження, що і методика — не більше ніж вдала знахідка її творця, часто мало стурбованого теоретичними дослідженнями. Парадоксальність подібної ситуації виявилася з особливою очевидністю, коли через десятиліття після виникнення проєктивних методик, їх зв'язок з основними теоріями особистості став предметом методологічної рефлексії, тобто перетворився на особливу дослідницьке завдання.

Проективні тести - психологічні тести, направлені на виявлення особистісних особливостей, де суб'єкту пропонується інтерпретувати малюнки або невизначені конфігурації, такі, як чорнильні плями, виходячи з власної уяви; інші визначення, навпаки, громіздкі та багатослівні. Проте загальною особливістю будь-якого визначення є:

- 1) згадка проєкції як принципу, покладеного в основу методу;
- 2) вказівка на вільний характер відповідей досліджуваного, які не оцінюються з погляду їх правильності чи неправильності;
- 3) вказівка на невизначеність і неоднозначність стимульного матеріалу, який тим самим відрізняється від стимульного матеріалу інтелектуальних та

інших тестів.

Не можна обійти увагою і ще одну особливість проєктивних тестів - невизначеність інструкції для досліджуваного. Це виражається в тому, що він, як правило, не уявляє собі, яким чином інтерпретуватимуться його відповіді; не випадково А. Анастасі дуже точно називає проєктивні тести методиками "замаскованого тестування".

Беручи до уваги цю особливість, правомірно можна говорити не тільки про неоднозначність стимульного матеріалу, але і невизначеності для досліджуваного стимульної ситуації в цілому.

Таким чином, тест є проєктивним, якщо, за визначенням, він заснований на механізмі проєкції безвідносно того її виду, який покладений в основу інтерпретації результатів, стимульна ситуація неоднозначна для досліджуваного і, крім того, відповіді досліджуваного настільки вільні, наскільки це можливо.

Головну особливість проєктивних методик можна визначити як відносно неструктуроване завдання, тобто завдання, що допускає майже необмежену різноманітність можливих відповідей. Для того, щоб фантазія індивіда могла вільно розігратися, даються тільки короткі, загальні інструкції. З цієї ж причини тестові стимули звичайно розпливчаті або неоднозначні. Гіпотеза, на якій будуються подібні завдання, полягає в тому, що спосіб сприйняття і інтерпретації індивідом тестового матеріалу або «структур» ситуації повинен відображати фундаментальні аспекти функціонування його психіки. Іншими словами, передбачається, що тестовий матеріал повинен спрацювати як деякого роду екран, на якому досліджуваний «проєктує» характерні для нього розумові процеси, потреби, тривожність і конфлікти.

Звичайно проєктивні методики є також методиками замаскованого тестування, оскільки досліджуваний рідко підозрює про тип психологічної інтерпретації, яка буде дана його відповідям. Проєктивні методики характеризуються також глобальним підходом до оцінки

особистості. Увага фокусується на загальній картині особистості як такої, а не на вимірюванні окремих її властивостей. Нарешті, проєктивні методики розглядаються їх прихильниками як найефективніші процедури для виявлення прихованих, завуальованих або неусвідомлюваних сторін особистості. Більш того, стверджується, що чим менше структурований тест, тим більше він чутливий до подібного завуальованого матеріалу. Це впливає з припущення, що чим менше структуровані і однозначні стимули, тим менше вірогідно, що вони викличуть у сприймаючого захисні реакції.

Відповідно до властивого проєктивним методикам глобального підходу зачіпаються не тільки емоційні, мотиваційні і міжособистісні характеристики особистості, але також і деякі інтелектуальні аспекти поведінки. До останніх можна віднести загальний інтелектуальний рівень, оригінальність і стиль вирішення проблемних ситуацій. Окремі адаптації проєктивних методик спеціально призначаються для вимірювання установок, і тим самим вони як би доповнюють методики. Можна додати, що будь-який психологічний тест, незалежно від призначення, може виконати роль проєктивної методики.

Інше положення, на яке спираються проєктивні тести, полягає в тому, що вони дозволяють зібрати таку інформацію, яка не може бути одержана ніяким іншим шляхом. Вони містять явно неоднозначний стимульний матеріал, який для діагностованого може зовсім не позначати того, що задумав експериментатор. Значно знижується опір при розкритті особистих, іноді дуже болючих проблем.

Наступне положення – це психологічний детермінізм. Стверджується, що в реакціях і словах людини немає нічого випадкового. Все, що вона говорить і робить, зумовлено певним поєднанням дій на неї.

Одним з нових напрямів проєктивної психодіагностики є психо-геометричне тестування, попередниками якого були:

1. Тест тривимірної апперцепції (1947г., Д. Твідгел - Аллен);
2. Тест розробки символу (1950г., Д. Кроут);

3. Малюнковий тест Вартегга (1953г.);
4. Тест символічної аранжировки (1955г., Т. Канн).

Не тільки в психології, але і в багатьох інших галузях наукового знання існує особливий інтерес до системи знаків, якими користується людина.

Традиційно вважається, що дослідженнями, які передбачили створення проєктивних тестів, були роботи В. Вундта і Ф. Гальтона. Саме їм належить честь першого використання методу вільних ("словесних") асоціацій. Проте необхідно пригадати, що метою експериментів цих учених, також як і психологів Вюрцбургської школи, було вивчення характеру і темпу реакцій на слова-стимули. Засновані на інших принципах і іншій меті, ніж асоціативний експеримент, ці досліді, мабуть, не мали нічого спільного з проєктивними методами дослідження особистості, за виключенням, хіба що, зовнішньої схожості. Багато хто вважає, що першим проєктивним тестом в звичному значенні цього слова був метод вільних асоціацій К.Г. Юнга. Відібравши слова-подразники, що можуть мати, на його думку, афектогенне значення, Юнг, згідно з принципами заснованої ним наукової школи, аналізував відповіді досліджуваного відносно часу реакції на них, а також піддавав подальшій інтерпретації формальну сторону відповідей.

У тому ж році, що і Юнг (1910), Г. Кент і А. Розанов (США) розробили і застосували тест, що надзвичайно нагадує юнгівський; вони пропонували досліджуваному 100 загальноновживаних слів-стимули, відібраних у зв'язку з тим, що майже у всіх вони викликали однакові реакції (стіл - стілець, темний - світлий і ін.). Дослідження показали, що психічно хворі досліджувані давали більшу кількість оригінальних, названих авторами "індивідуальними", відповідей, ніж здорові. Проте метод не здобув широкої популярності внаслідок того, що продукування "індивідуальних" відповідей могло залежати не тільки від психологічного статусу індивіда, але і від його віку, соціального положення, освітнього рівня і інших чинників. Автори, мабуть, вперше звернули увагу на феномен, що широко обговорювався згодом і став картою козира в руках

супротивників проєктивних методів - феномен впливу на відповіді зовнішніх детермінант, що знижує, на їх думку, їх надійність.

Потрібно сказати, що асоціативний експеримент Юнга був потім перероблений багатьма дослідниками. Так, Д. Рапапорт, в 1946 році надихнувшись прикладом Юнга, відібравши 60 слів-стимули з погляду їх психоаналітичної значущості, достатньо успішно працював з пацієнтами, аналізуючи їх внутрішні конфлікти і використовуючи свій метод для виявлення порушень ментальної діяльності. Проте є підстави вважати, що Юнгу зовсім не "належить відкриття і доказ феномена, що лежить в основі всіх проєктивних методик". Насправді: чи не є метод вільних асоціацій, відкритий Фрейдом між 1892 і 1898 роком, джерелом проєктивних тестів? Вже в роботі "Дослідження істерії" (1895) Фрейд говорить про новий метод, що правда, достатньо туманно, аналізуючи випадок Емілії фон Н. В роботі "Про психоаналіз" (1909) він згадує, разом з тлумаченням сновидінь і помилкових дій, основне правило психоаналітичного процесу - правило вільних асоціацій.

Крім того, якщо поглянути на обговорюваний предмет широко, хіба не є інтерпретація сновидінь, принципи якої були висловлені в 1900 році і аналіз помилкових дій ("Психопатологія буденного життя", 1901) методами проєктивними. Якщо розуміти їх як аналіз не стільки того, що індивід зробив або сказав, скільки того, що він хотів зробити або сказати насправді?

Але справжню революцію провела книга Германа Роршаха "Психодіагностика" (1921). Саме з 1921 року почався новий етап в розвитку експериментального вивчення особистості - етап проєктивного її дослідження. Не буде перебільшенням сказати, що тест Роршаха, як і ТАТ Р. Мюррея, - два фундаментальні методи, що визначили рух психологічної діагностики на багато десятиліть вперед.

На розвиток проєктивного методу істотний вплив зробив не тільки класичний психоаналіз, а й холістична психологія і експериментальні дослідження New Look. Усі ці напрями в психології прийнято вважати теоретичними джерелами проєктивного методу. Кожний з них вніс щось своє в

його обґрунтування.

Психоаналіз як головне теоретичне джерело вніс в проективний метод основні пояснювальні категорії: "принцип проекції" як "захисний механізм", "несвідоме".

Проективні методики, з погляду психоаналізу, направлені на діагностику причин дезадаптації особистості, несвідомих ваблень, конфліктів і способів їх вирішення (механізмів захисту). Умовою будь-якого проективного дослідження є невизначеність тестової ситуації. Це сприяє зняттю тиску реальності, і особистість в таких умовах проявляє не конвенційні, а властиві їй способи поведінки. Процес взаємодії особистості з малоструктурованим стимульним матеріалом носить характер проектування, тобто винесення зовні несвідомих ваблень, інстинктів, конфліктів і т.д.

Холістична психологія внесла в проективний метод розуміння особистості як цілісної, унікальної системи. Отже, пізнання суб'єктивного внутрішнього світу особистості повинне виключати її вивчення шляхом виявлення деяких загальних закономірностей і їх зіставлення з "середньою особистістю" (як в стандартизованих методах). Відносини особистості і її соціального оточення є процесом структуризації "життєвого простору" з метою створення і підтримки "особистісного світу". Проективний експеримент, з погляду холістичної психології, моделює ці відносини: досліджуваний перед лицем невизначеної ситуації одержує свободу у виборі елементів "життєвого простору" і способів їх структуризації.

Експериментальні дослідження New Look внесли в проективний метод нові пояснювальні категорії: "контроль" і "когнітивний стиль", а також розуміння процесу сприйняття як селективного (виборчого) щодо стимулів: 1) релевантних (відповідних), 2) тих, що суперечать і 3) загрозливих для потреб індивіда. Проективна продукція, або, іншими словами, "відповідь" респондента на поставлене завдання, з погляду New Look, розглядається як результат складної пізнавальної діяльності, в якій воєдино спаяні як когнітивні

(пізнавальні), так і ефектно - мотиваційні компоненти особистості, тобто "когнітивний стиль" і "контроль".

Термін “проективні” був вперше використаний Л. Френком в 1939 р. для об'єднання вже відомих на той час, але, здавалося б, таких надзвичайно далеких один від одного методичних прийомів, як асоціативний тест Юнга, тест Роршаха, ТАТ та інших. Виділивши деякі формальні ознаки, властиві більшості проективних методик, Френк спробував дати їм класифікацію. Ця класифікація, не дивлячись на велику кількість інших, із запропонованими пізніше змінами і доповненнями сьогодні якнайповніше характеризує проективну техніку. Розрізняють наступні групи проективних методик:

1. Конститутивні. Техніка, що входить в цю категорію, характеризується ситуацією, в якій від досліджуваного потрібне створення якоїсь структури з неструктурованого матеріалу, тобто пропонується який-небудь аморфний матеріал, якому необхідно надати значення. Прикладами таких методик на завершення завдання можуть служити:

- Незакінчені речення
- Незавершені малюнки

Незакінчені речення — дуже популярна методика, вживана в найрізноманітніших дослідженнях. Вона може мати деякі інтерпретації, наприклад, респонденту пропонується самому дописати речення або вибрати з декількох запропонованих варіантів. Техніки незакінченого малюнка, такі як тест Вартегга або V A T`60. На відміну від Франка, який відводить тут тесту Роршаха другорядну роль, Зубін робить посилання на нього як на кращий приклад конститутивного методу. Включення тесту Роршаха в цю категорію залежить від того, як багато «структур» готова побачити людина в чорнильних плямах. А також ліплення з пластиліну або схожої речовини – тип активності, який найшвидше приходить в голову. Як інший приклад Франк приводить техніку малювання пальцями, ретельно розроблену Наполі і претендуючу на статус методики, хоча вона не користувалася популярністю.

2. Конструктивні. Пропонуються оформлені деталі (фігурки людей і тварин, моделі їх жител і ін.), з яких потрібно створити осмислене ціле і пояснити його. Сценотест, наприклад, складається з мініатюрних людських фігур, фігурок тварин, дерев і предметів повсякденного життя. Досліджувані, звично діти і підлітки, створюють різні сцени зі свого життя (або задані їм експериментатором), а за певними особливостями цих сцен і розповіді про них робляться висновки як про особу їх творця, так і про специфіку соціального оточення. Відмінність між цією категорією і конститутивною аналогічна відмінності між «сирим» і «переробленим» матеріалом. Останній, у формі будівельних кубиків, шматочків мозаїки і тому подібного, піддається швидшому впорядковуванню, ніж моделюванню за шаблоном. Можливо, ця відмінність здається дуже тонкою, але кожний сам визначає рівень складності. Прикладом, що відноситься до даної категорії, може служити тест «Малюнок людини» або інші форми малюнкових завдань, відмінні від «вільного вияву» згідно власним схильностям.

3. Інтерпретаційні методи - з визначення впливає, що досліджуваний повинен тлумачити деякий стимул, виходячи з власних міркувань. ТАТ-хороша ілюстрація цього виду методик. Досліджуваному пропонуються таблиці-картини, на яких змальовані відносно невизначені ситуації, що допускають неоднозначну інтерпретацію. В ході дослідження досліджуваним складається невелика розповідь, в якій необхідно вказати, що привело до змальнованої ситуації, що відбувається в даний час, про що думають, що відчують дійові особистості, чим ця ситуація завершиться. Передбачається, що досліджуваний ідентифікує себе з «героєм» розповіді, що дає можливість розкриття внутрішнього світу, його відчуттів, інтересів і спонукань.

4. Катартичні. Пропонується здійснення ігрової діяльності в особливо організованих умовах. Наприклад, психодрама у вигляді імпровізованого театального уявлення дозволяє суб'єкту не тільки афектно відреагувати (ігровий катарсис) – а тим самим домогтися терапевтичного ефекту, - але і дає досліднику можливість знайти конфлікти, проблеми, іншу особистісно

насичену продукцію, що виносяться зовні. Тут ми бачимо зсув акценту з відсотка на результат. Ігрова техніка задіює фантазію досліджуваного, і тому, є типовим прикладом даної категорії.

5. Експресивні. Аналіз почерку, особливостей мовного спілкування. Здійснення досліджуванним образотворчої діяльності, малюнок на вільну або задану тему, наприклад, методика «Дім-дерево-людина». За малюнком робляться висновки про афектну сферу особистості, рівень психосексуального розвитку та інші особливості.

6. Імпресивні. Ці методики ґрунтуються на вивченні результатів вибору стимулів з ряду запропонованих. Досліджуваний вибирає найбажаніші, найпривабливіші для нього стимули. Наприклад, тест Люшера, що складається з 8 кольорових квадратів. Демонструються всі квадрати з проханням вибрати найприємніший. Процедура повторюється з квадратами, що залишилися, до тих пір, поки у результаті утворюється ряд, в якому кольори розташовуються за їх привабливістю. Психологічна інтерпретація виходить з символічного значення кольору. Як стимули можуть виступати фактично будь-які об'єкти живої і неживої природи.

7. Адитивні. Від досліджуваного потрібне завершення речення, розповіді або історії, що має початок. Ці методики призначені для діагностики різноманітних особистісних змінних, від мотивів тих або інших вчинків до відношення до статевого виховання молоді.

Всі перераховані методики, за Френком, об'єднує здатність відображати як на екрані найістотніші аспекти особистості в їх взаємозалежності і цілісності функціонування. Ці методики характеризує також спільність формальної побудови і схожість в стратегії проективного експерименту: поведінці психолога-дослідника, підборі стимульного матеріалу, постановці діагностичних завдань. Прийнято говорити про наступні відмітні ознаки проективних методик:

1) так звана невизначеність стимульного матеріалу або інструкції до завдання, завдяки чому досліджуваний володіє відносною свободою у виборі

відповіді або тактики поведінки;

2) діяльність досліджуваного протікає в атмосфері доброзичливості і при повній відсутності оцінного відношення з боку експериментатора. Цей момент, а також те, що досліджуваний звичайно не знає, що в його відповідях діагностично значуще, приводять до максимальної проекції особистості, не обмежуваної соціальними нормам та оцінками;

3) проективні методики вимірюють не ту або іншу психічну функцію, а свого роду модус особистості в її взаємостосунках з соціальним оточенням.

Крім безлічі перетинів між категоріями, виділеними Франком, сумнів виникає і щодо їх положення в класифікації. Немає однозначного пояснення, чому характер відповіді береться ним за основу класифікації, особливо після того, як було помічено, що відповідь багато в чому визначається характером самого стимулу. Можливо, основна відмінність між проективними техніками полягає в меті їх вживання, хоча і тут не виключені часткові збіги.

Г.М.Прошанський спробував прослідкувати всі ці відмінності в триступінчатій схемі аналізу проективних технік. Коротке резюме цієї триступінчатої класифікації виглядає таким чином:

Стимули:

- а) вербальний;
- б) візуальний;
- в) конкретний;
- г) інші модальності.

Відповідь:

- а) асоціативна;
- б) інтерпретативна;
- в) маніпулятивна;
- г) вільний вибір.

Мета:

- а) опис;
- б) діагностика;
- в) терапія.

Особливістю даної класифікації є те, що останній пункт кожної категорії, випадає із загального ладу або є протилежністю іншим пунктам. Не виключено, що це явище – джерело часткових збігів між категоріями, про які йшлося раніше.

Як в літературі з психометричних тестів, так і в літературі з проективних методик можна зустріти іншу класифікацію цих методів. Приведена класифікація якнайповніше охоплює діапазон проективних методик.

1.Методики доповнення .

Стимульний матеріал: Набір слів-стимулів. Від респондента вимагається назвати слова, які "спадають на думку у зв'язку з почутим словом (асоціативний тест К.Г. Юнга).

Набір незакінчених речень або незакінчена розповідь, які вимагають завершення ("Незакінчені речення").

Питання, на яке необхідно дати певну кількість відповідей ("Хто Я?").

2.Методики інтерпретації .

Стимульний матеріал – набір картинок, фотографій. Від респондента вимагається скласти розповідь (ТАТ, САТ) за запропонованими картинками; відповісти на питання за запропонованими ситуаціями на картинках (Тест фрустрації Розенцвейга, Тест Шахраюючи); відібрати приємні-неприємні картинки-фотографії (Тест Сонді).

3.Методики структуризації.

Малоструктурований стимульний матеріал (Тлумачення випадкових форм Г.Роршаха).

4.Методики вивчення експресії (аналіз почерку, особливостей мовної поведінки).

5.Методики вивчення продуктів творчості .

Предметом інтерпретації є малюнок, який малює респондент ("Будинок – Дерево - Людина", "Дерево", "Людина", "Два будинки", "Малюнок сім'ї", "Піктограма", " Автопортрет", "Картина світу", "Вільний малюнок", "Неіснуюча тварина").

1.2. Особливості використання проєктивних методів для дослідження індивідуальних особливостей підлітків

Найчастіше питання, що вимагають використання психодіагностики, виникають в наступних галузях:

- розстановка кадрів, профвідбір, профорієнтація;
- оптимізація навчання і виховання;
- прогнозування соціальної поведінки (психологічна експертиза призовників і ін.);
- судово - психологічна експертиза;
- консультативна психотерапевтична допомога.

Питання про використання проєктивних методик у вітчизняній психології залишається гостро дискусійним. Тим часом, є неправильними будь-які крайнощі при рішенні цього надзвичайно важливого питання. Зараз, коли психологи потребують експериментальних процедур дослідження особистості, тим більше важливо зробити об'єктом спеціального дослідження проєктивні методики, які своєю багаторічною історією довели, що придатні для вирішення багатьох завдань прикладної психології.

Продуктивність використання проєктивних методик в прикладних психологічних дослідженнях не викликає сумніву, але етапу широкого впровадження їх у практику повинен обов'язково передувати етап теоретичної апробації.

Зростає використання ігрової техніки в клінічній діагностиці і вивченні особистісного розвитку дітей. Суб'єкту можуть бути надані як матеріали майже будь-які іграшки чи ігри або прості дерев'яні кубики для вільної гри чи виконання якоїсь запланованої дії, наприклад, спорудження будинку, класифікації по групах, установки сцени для спектаклю або іншої організації ігрових матеріалів в певну конфігурацію, що виражає для суб'єкта емоційно значущу модель. Необхідно пам'ятати, що діти менше ховаються за прихованими та захисними механізмами і менше усвідомлюють ступінь свого

саморозкриття в грі.

Використовуються не тільки ігрові предмети, але також різні аморфні матеріали, такі, як глина для ліплення, мука і вода, бруд, а також інші речовини подібної консистенції, що дозволяють суб'єкту, вільно поводячись з ними, перетворювати їх на різні предмети. В цих ігрових ситуаціях суб'єкт часто переживає катарсис, виражає емоції, які могли залишатися пригніченими або замаскованими, чи символічне звільнення від образ і ворожості, які довгий час перекривалися зовні хорошою поведінкою. Розбірні ляльки можна використовувати для викликання пригнічуваної ворожості і агресії проти батьків і сиблінгів. Театральна сценічна гра з іграшковими фігурами і декораціями також служить підставою для виявлення суб'єктом своїх особистісних труднощів і розкриттю багатьох емоційних проблем. Діти ліплять з глини фігурки, через які виражають найгостріші тривоги і спотворення.

Художні засоби дають інший ряд багатих можливостей для проєктивних методів вивчення особистості. Малювання пальцями багато в чому дозволило проникнути в єство особистісних особливостей і складнощів дитини. Знайдена надзвичайна користь малювання при вивченні характеру особистості і її емоційних порушень. Зображення фігур – чудовий метод вивчення світу дитини. Малюнкові тести прості в застосуванні, не вселяють побоювань і можуть використовуватися там, де інша техніка обмежена такими чинниками як мовний і культурний бар'єри, труднощі спілкування. Поява труднощів в розвитку дитини є комплексним процесом багаточинника, і спроби зрозуміти ці труднощі через малюнки – лише перший крок в стараннях проникнути в проблему. Вони не претендують на спробу знайти універсальне рішення дитячих проблем в малюнках. Автори використовують проєктивні тести як додатки до інтерв'ю і терапевтичної техніки, яка дозволяє більш глибоко проникнути в проблеми дитини.

Лялькові спектаклі викликають у дітей одночасно і діагностичні, і терапевтичні реакції, оскільки сила драматичного переживання спонукає дитину до інтенсивного вираження своїх почуттів до авторитету і до батьків, а

також пригнічуваних бажань образити інших. Індивідам дають ролі, а потім просять експромтом їх розіграти, виявляючи таким чином ступінь сплутаності і стриманості почуттів. Виявляється також, що звільнення пригнічених емоцій може привести особу до розуміння своїх труднощів. В методах тематичної перцепції неусвідомленість дає можливість викликати дуже важливі проекції у суб'єктів, яких просять написати або скласти розповідь за серією картинок, що демонструють персонажів, з ким вони можуть ототожнити себе, і тих, хто має до них безпосереднє відношення. Таким же чином суб'єкти проектують багато аспектів своєї особистості при завершенні розповідей і речень, при створенні аналогій, сортуванні і класифікації предметів, наприклад, іграшок, і в решті методик, де суб'єкт розкриває те, «що він не зможе або не буде говорити».

Виразні рухи – наприклад, почерк – надають інший підхід до розуміння особистості, що так добре розкриває своє бачення життя в звичних жестах і рухових патернах, виразах обличчя, позі і ході. Вони відкидаються багатьма психологами, оскільки не задовольняють психометричні вимоги валідності і надійності, проте їх застосовують в сукупності з клінічними та іншими дослідженнями особистості, знаходячи зростаючу обґрунтованість при зіставленні результатів одного і того ж суб'єкта при незалежному тестуванні кожним з цих способів. В цю групу методів необхідно включити нагляд за всіма видами рухів і техніку танцю, оскільки вони виявляють напруженість, тривогу і інші стримувані почуття.

Враховуючи потреби практики, а також тенденції розвитку дослідницького інструментарію сучасної психології, можна, мабуть, прогнозувати поступове зближення проєктивних методик з тестами. Робота в цьому напрямі, якщо вона виконуватиметься спільно кваліфікованими клінічними психологами і фахівцями в психометриці, дозволить розширити сферу використання проєктивних методик і зробити їх надбанням широкого кола дослідників.

Використання проєктивних методик в дитячій і підлітковій психології і психіатрії охоплює широке коло питань, що з'ясовують їх роль у вирішенні наступних проблем: особливості протікання дитячих психозів (аутизм,

нарцисизм і ін.); світ фантазії; символізування дитячих страхів і бажань; діагностичні і прогностичні показники психічного розвитку дітей в нормі і патології; сімейне і шкільне оточення і ін. В дослідженні дітей за допомогою проєктивних технік розв'язуються різноманітні завдання: від проблем сексуального насилля (Дж. Хіз-Стаутхамер, А. Бовенхофф, Нідерланди) до труднощів в навчанні (В. Кемпо, Іспанія). Використання тестів інтелекту і методики Роршаха дозволило В. Кемпо виявити декілька прогностичних показників розвитку інтелекту. Дж. Сауер, Р. Крузен (США) використовують методику Роршаха з метою відбору дітей для групової психотерапії, а М.Сендін (Іспанія) — для вивчення впливу членів сім'ї на процеси, що відбуваються в сім'ї.

Розділ II. *Методи та методика дослідження*

2.1. Методологічний аналіз проєктивних та графічних методів психодіагностики при дослідженні індивідуальних особливостей підлітків

Останніми роками в психологічних дослідженнях стали дуже популярні графічні методи, що набули значного поширення на Заході ще з початку 50-х рр.

За порівняно недовгу історію графічних методів – психодіагностичних тестів — розроблено багато спеціальних прийомів і процедур, що увійшли до числа класичних діагностичних засобів. Це, зокрема, тест Ф.Гудінаф, Д.Харріс, тест "Дерево" К.Коха, "Дім-дерево-людина" Д.Бука, малюнок сім'ї В.Вульфа, які з різними модифікаціями використовували В.Х`юлс, Л.Корман, Р.Бернс і С.Кауфман, А.И. Захаров, Е.Т.Соколова, Г.Т. Хоментausкас і ін. У вітчизняній практиці одержала широке розповсюдження діагностична методика "Піктограма", запропонована А.Р.Лурія як прийом вивчення особливостей опосередкованого запам'ятовування, а потім досить детально вивчена в роботах Г.В.Біренбаума, С.Я.Рубинштейна, С.В.Лонгинової, Б.Г.Херсонського і ін.

Проте, при всій різноманітності методів, які в цілому отримали назву графічних, їх можливості ще недостатньо широко розкриті. З одного боку, в практичній сфері використовується незначна кількість варіантів завдань і тем зображення, а з іншого — відсутня увага до перевірки їх на валідність, надійність одержуваних даних та інтерпретацій.

Графічні методи, відносячись до класу проєктивних, дають людині можливість самій проєктувати реальність і по-своєму інтерпретувати її. Тому природно, що отримані результати значною мірою несуть у собі відбиток особи, її настрою, стану, відчуття, особливостей уявлення, відношення і т.д.

Кажучи загалом, в кожному графічному зображенні, котре можна розглядати як невербальне повідомлення для іншого, залишається щось специфічно індивідуальне. І важкість методичного завдання полягає в тому, щоб максимально контрастно виділити те, що належить автору зображення, відокремивши його від того, що складає нормативну, "неавторську" сторону зображення — канву стандартної ситуації, вплив стандарту завдання, зміст загального значення повідомлення і т.п. Але це дуже важко зробити, оскільки в суб'єктивному графічному продукті (листі, малюнку і т.п.) воєдино зливається і виражається спільно з одного боку, — значення (повідомлення), відношення автора, його здібності і т.д., а з іншого — обмеження на цей вираження з боку культури (в даному випадку норм графіки), матеріалу зображення, структури графічного завдання (будинки, дерево, людина і т.п.) і нарешті, віку людини (наприклад, специфічних етапів розвитку графічних умінь і навичок дитини). Вказані обмеження утворюють згадану вище своєрідну нормативну структуру і виступають як відліковий фон, на якому і по відношенню до якого можуть бути виявлені особистісні особливості людини.

Це підтверджує весь досвід людської культури. Ми знаємо: в рукописному тексті залишається як би "слід" пишучого, відображаються його особистісні властивості, переживання, відношення до значення повідомлення, нарешті, його стан. Класичним прикладом, що підтверджує сказане, є аналітичне зіставлення рукописних текстів і малюнків видатних російських письменників і художників (що було зроблено, зокрема, при дослідженні творчості А.С.Пушкіна, Ф.М.Достоевського, С.Ейзенштейна). Цей приклад показує, що існує загальний (для різних форм вираження) стиль всієї графіки індивіда. З теоретичної точки зору це означає, що можлива і вирішувана проблема психологічної ідентифікації особистості людини за наслідками аналізу його графічного продукту. Це дозволяє розглядати два різні варіанти методів психодіагностики відповідно до видів графічного продукту:

- методи психографічного аналізу тексту,
- психодіагностичні малюнкові тести.

Малюнкові тести, як особливий різновид психографічних методів, часто використовуються в практичній діагностиці і нерідко служать єдиним засобом розвитку взаємостосунків між психологом і консультованим в малюнках міститься велика кількість "сигналів" для психолога, які можна використовувати для побудови діалогу з консультованим. Останній, у свою чергу, в процесі спілкування з психологом використовує не тільки слова, але і образи. Малюнки, як показує досвід, мають яскраві індивідуальні відмінності, що дає можливість побудови на їх основі природних психологічних класифікацій і типологій, і це досягається значно швидше, ніж при використанні інших методів.

Аналіз малюнків, листів, "образотворчої мови" в цілому не тільки розширює діагностичні можливості, але і сприяє глибшому розумінню загального душевного стану людини, його бачення світу і соціальної орієнтації.

Проте, за багатьма достоїнствами графічних методів, простотою і доступністю їх використання стоять високі вимоги до фахівця-психолога, що використовує їх. Необхідна тривала практика, надзвичайна обережність в інтерпретації, вміння правильно формувати складний комплекс методик, оскільки графічні методи не повинні застосовуватися ізольовано від інших методів.

На жаль, використання графічних методів і процедур покищо не призвело до створення робіт, узагальнюючих досвід їх використання, до формування загального підходу до психологічного аналізу різних видів зображення. В даний час також немає єдності поглядів на інтерпретацію результатів психографічного дослідження - найчастіше кожний з дослідників, набуваючи досвіду за допомогою однієї або групи методик, виділяє свої особисті метри для побудови інтерпретації. При цьому вкрай рідкісні спроби аналізувати малюнок в контексті художньої культури, що накопичила багатий досвід оцінки художньої творчості.

2.2. Проективний графічний тест "Дерево", особливості його інтерпретації

Проективний графічний тест "Дерево" зустрічається в практиці психологічної діагностики приблизно з XIX ст. Одним з перших дослідників, що застосував малюнок дерева для вивчення особливостей людської індивідуальності, був швейцарський профконсультант Е. Жюккерт, який побачив в особливостях зображення дерева віддзеркалення життєвих проблем людини. Потім в 1934 р. Ж. Шлібе зібрав колекцію малюнків дерева, що складається з 4519 зображень, виконаних 478 досліджуваними у віці від 4 до 18 років. За його інструкцією необхідно було зобразити по черзі "звичайне дерево", "мертве", "замерзле", "щасливе", "перелякане", "сумне" і "помираюче" дерево. Вже тоді було наголошено на деяких характерних особливостях такого роду малюнків: "замерзле" дерево звичайно малювалося найменшим, "мертве" дерево - в горизонтальному положенні, "щасливе" малювалося найбільшим, з кроною, що підіймається вгору. В першому малюнку - "звичайне дерево", на думку Ж. Шлібе, найбільшою мірою виявляються особистісні риси людини, хоча індивідуальні відмінності легко простежуються у всіх малюнках.

Малюнок дерева трактував Ж. Шлібе як "застиглий жест", в якому відображається не тільки характерний стан моторики, багато в чому залежний від віку малюючого (4 - 7 років): це натиск, штрихування, і т. п., але і емоційні реакції людини, що малює "перелякане" або "замерзле" або "щасливе" дерева. Чим ближче до підліткового віку, тим частіше виявляється, за даними Ж. Шлібе, так звана "чиста експресія", що виражається в турбуванні про форму зображення.

Огляд літератури показує, що інструкція і порядок вживання даного тесту можуть бути змінені. Так, в дослідженнях П. Бура застосовувалися інші інструкції. Пропонувалося 4 завдання:

1. Намалювати дерево.

2.Повторити перше завдання.

3.Намалювати ліс.

4.Ідентифікувати себе з яким - небудь деревом (тобто досліджуваному пропонується уявити себе деревом і намалювати, як воно при цьому виглядає).

Перший малюнок, на думку Бура, позиція досліджуваного по відношенню до експериментатора; другий - позиція по відношенню до себе; в зображенні лісу простежується зв'язок з іншими людьми; четвертий - особистісна ідентифікація.

Пізніше, в 1948 р. Дж. Буком був розроблений комплексний тест "Дім – дерево - людина" . Важливим елементом в ньому є і субтест "Дерево".

Для виконання субтесту "Дерево" пропонувалася наступна інструкція: "Візьміть олівець і зробіть малюнок дерева, як зможете. Можна намалювати яке завгодно дерево". Після малювання експериментатор пропонував досліджуваним відповісти на запитання: "Що це за вид дерева? Скільки йому років? Коли ви дивитеся на дерево, вам здається, що воно вище, ніжче за вас або на вашому рівні?". Вважалось, що ці запитання "повертають до реальності".

Далі задавалися питання, які оживляють асоціації: "На кого дерево схоже? На чоловіка або жінку? Що у Вашому малюнку примушує думати так?" Крім того, задавалися запитання щодо виявлення пережитих потрясінь: "Це дерево живе?" "Чи є у дерева мертва частина? Чому?" і т. д.

Після виконання завдання і відповідей на питання досліджуваному пропонувалось намалювати дерево, використовуючи вісім кольорових олівців, а далі знову пропонувалось відповісти на питання.

У 1949 р. була опублікована робота К. Коха, присвячена малюнку дерева. В ній можна знайти ретельний психологічний аналіз, заснований на зіставленні і комбінуванні ознак малюнка. Потрібно відзначити, проте, що інтерпретація результатів здійснювалася Кохом з позицій психоаналізу: при цьому велике

значення надавалося символізуванню ознак зображення дерева. Є дані про використання малюнка дерева в клінічній практиці, де використовуються ознаки, виділені Кохом, що складає так звану нозологічну шкалу, одержану на основі статистичної обробки за допомогою аналізу чинника.

Одним з цікавих досліджень, виконаних за тестом "Дерево", є дослідження французького ученого Рене Стора, автора ще однієї інтерпретації цього тесту. Вважається, що намалювати дерево - це перш за все пригадати його схему. Природно, що і класифікація малюнків здійснювалася ним відповідно до схем: "моторні схеми", "імажинарні", "естетичні або інтелектуальні". Малюнки досліджуваних, схильних до абстракції, залишаються під впливом схеми; особи, що мають багатшу уяву, надають схемі особистісного, яскравого змісту.

Результати, одержані за тестом "Дерево", показали також наявність етнічних особливостей. Так, наприклад, в зображеннях дерева мусульманських жінок звичайно зустрічається коріння, що можливо є показником великої прихильності до свого середовища, на відміну від жінок західної культури

Таким чином, ми бачимо, що малюнковий тест "Дерево" набув досить широкого поширення.

У літературі відомі різні спроби дати більш - менш стійку діагностику на підставі безпосереднього аналізу малюнка довільного дерева. Проблема, головним чином, полягає в створенні деякої "типології малюнка" дерева, у визначенні бази основних характеристик форми малюнка і елементарних ознак зображення.

Особливості інтерпретації

Є декілька поглядів на інтерпретацію малюнка дерева. Основними з них є:

Інтерпретація I ("типологія малюнків")

Під час аналізу малюнків виділяється декілька стійких типів малювання дерева:

Тип 1 - "ялина".

Тип 6 - "естетичне".

Тип 2 - "синтетичне".

Тип 7 - "пальма", "екзотичний тип".

Тип 3 - "педантичне".

Тип 8 - "характерне дерево".

Тип 4 - "зимове".

Тип 9 - "сюжетний".

Тип 5 - "пікнічне".

Змішаний тип.

Також визначається ряд конкретних деталей (Додаток 1), використання яких в зображенні дерева свідчить про деякі індивідуальні відмінності людей.

Інтерпретація II ("психологія деталей")

Не дивлячись на простоту виконання тесту, малюнок дерева може містити в собі безліч деталей, які, будучи сигналами для практичного психолога, дозволяють правильно побудувати діалог з дитиною або дорослим, більш цілеспрямовано сформулювати питання для уточнення тих або інших рис індивідуальності, а також життєвих обставин.

Які деталі і ознаки можна виділити за даними нашого дослідження?

Сильне штрихування на дереві звичайно свідчить про внутрішню напругу людини, емоційне збудження, стан тривоги.

Зображення на дереві кубла, птахів і інших тварин часті у осіб, які мають особливе відношення до природи, для них звичне і дерево - чийсь будинок. Для таких людей характерне прагнення піклуватися про тварин, рослини.

Наявність на дереві плодів характерна для осіб, що прагнуть до результативності в діяльності.

Дупло може свідчити про перенесене хронічне захворювання, або хірургічну операцію.

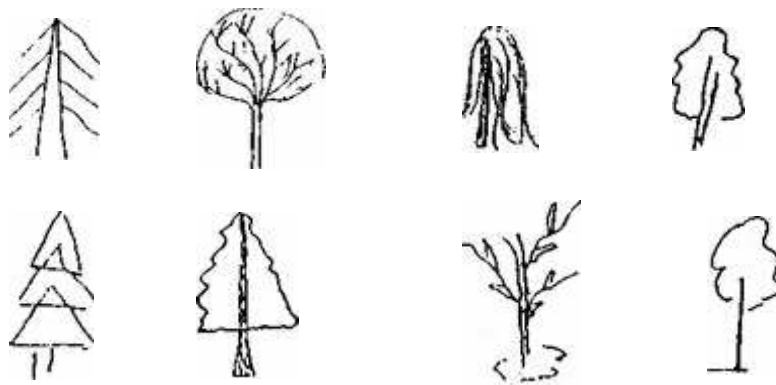
Серед зображень дерева можуть бути знайдені наступні варіанти виконання.

Замість дерева малюється пень. Це характерно для людини, що часто прагне відповісти на вплив протилежною дією, контр питанням і ін. "Йому дали інструкцію малювати дерево, а він малює пень". Можна іноді почути коментарі: "Я завжди так роблю, ви просите дерево, а я вам пень малюю".

Вершина дерева не завершена; звичайно малюються великі гілки, а також часто - дупло. Таке зображення можна інтерпретувати як наявність великих незавершених планів людини.

Дуже дрібне зображення часто свідчить про перевтому людини, скутому положенні, коли людина не може проявити себе, про скутість.

Мал. 1. Зменшене зображення дерев

Дуже великі розміри зображення - внутрішня розкритість, свобода.

Дерево, роздвоєне від стовбура, спостерігається в малюнках близнюків, або осіб, у яких споріднені зв'язки з братами і сестрами, навіть двоюрідними, дуже значущі. Зламане дерево свідчить про сильне потрясіння, переживання. Гілка замість дерева, можливо, свідчить про інфантильність.

Інтерпретація III тесту "Дерево" (комплексна, за Рене Стором; переклад з французької Н.С.Потиліциної).

Дані, представлені в дослідженнях Р. Стора в 70-х - 80-х роках, засновані на статистичній валідазації і одержані в ході спостереження різновікової групи в кількості 820 чоловік - від 4 до 60 років. У варіанті тесту Р. Стора зображення дерева виконується на двох сторонах одного аркуша. Малюючому дається наступна інструкція: "Намалюйте дерево, будь-яке, яке хочете, але не ялинку". Потім лист перевертається і інструкція повторюється. (Важливо відзначити, що слід уникати слова "ще", яке може слугувати стимулом до повторення зображень попереднього дерева.)

Перший малюнок, на думку Р. Стора, є реакцією досліджуваного на незнайому обстановку і відображає його зусилля до самоконтролю. Другий більш відповідає психологічному стану в звичній обстановці.

У одному з варіантів тесту Р. Стор пропонує людям, на іншому аркуші намалювати дерево мрії (тобто уявне дерево, яке не існує в реальності). На звороті цього ж аркуша пропонується намалювати дерево із закритими очима. При цьому вважається, що "дерево мрії" дозволяє виявити незадоволені бажання і відображає особливості компромісу між бажаним та дійсним, при цьому можна знайти тенденції задоволення і специфіку вирішення проблем. Дерево ж, намальоване із закритими очима, на думку Р. Стора, дозволяє виявити давні конфлікти, дитячі травми, які можуть впливати на теперішній стан.

Інтерпретація Р. Стора ґрунтується на особливій рубрикації, виявленій статистично. Серед розділів цієї рубрикації можна наголосити на наступних:

- Ø *Сім'я*: особливості складу, стилю виховання, відносини з батьками, сестрами, братами і т.д.
- Ø *Афектні реакції*: веселість, смуток, песимізм, оптимізм, ворожість, агресія, ніжність, відчуття перемоги і т.п.
- Ø *Інтереси*: інтелектуальні, художні

Ø *Роль в оточенні*: самоствердження, опозиція, потреба в згоді, залежність і т.д.

Ø *Соціальні відносини*: товариськість, замкнутість, брехливість і т.д.

Ø *Форма діяльності*: регулярність, системність, винахідливість, повільність і т.п.

Ø *Загальний рівень розвитку*: інтелект, увага, пам'ять, уява, старанність.

Виходячи з даної рубрикації, на підставі аналізу графічного матеріалу Р. Стор виділив так звані фігури, що мають значення під час психологічної діагностики. Всі фігури згруповані за 15 категоріям (Додаток 2):

I. 1-6- свобода від інструкції;	IX. 78-97 -стовбур;
II. 6-10-грунт;	X. 97-101. - загальна висота дерева;
III. 10-15-коріння;	XI. 101-113 - висота крони;
IV 15-22-симетрія;	XII 113-120 - ширина крони;
V . 23-26-хрести;	XIII.120-125 - виступаючі частини;
VI. 26-35 - положення на сторінці;	XIV .125-146 - особливості ліній;
VII. 35-69 - форма листя;	XV .147-149 - різні ознаки.
VIII. 69-78, - штрихування;	

2.3. Методика та процедура проведення дослідження

Мета: виявлення індивідуально-типологічних особливостей людини.

Матеріал: аркуш паперу розміром 15x10 см; ручка або олівець.

Вибірка: досліджуваними є 20 учнів 8 класу (13 років) Коростишівської ЗОШ І – ІІІ ступенів № 3.

Час дослідження: 20 хв.

Дослідження проходило в 3 етапи:

І етап. Аналіз вибірки.

Досліджуваними є учні 8 класу, тому на даному етапі я проаналізувала загальні особливості підліткового віку, соціальну ситуацію розвитку підлітків, особливості комунікативної та міжособистісної сфери, психологічні новоутворення цього віку.

ІІ етап. Проведення дослідження.

Досліджуваними є 20 учнів Коростишівської ЗОШ І – ІІІ ступенів № 3.

Дослідження проводилося в позаурочний час – о 14.20.

Після роздачі аркушів формату А-5 (15x10 см), учням була надана інструкція такого змісту: "Вам пропонується на аркуші паперу виконати малюнок дерева. Ви можете намалювати будь-яке дерево, яке визнаєте потрібним. Малюнок виконується ручкою або олівцем".

Дослідження тривало 20 хв.

ІІІ етап. Аналіз та інтерпретація результатів

Після проведення дослідження я проаналізувала та інтерпретувала результати. Мною описано загальні тенденції та складено індивідуальні психологічні портрети досліджуваних (Додаток 3).

Розділ III. Експериментальне дослідження діагностичних можливостей та обмежень графічного тесту Дерево К. Коха при вивченні індивідуальних особливостей підлітків

3.1. Результати дослідження індивідуальних особливостей підлітків за допомогою тесту Дерево

Проаналізувавши результати дослідження, можна виділити деякі тенденції:

Більшості характерні(75 – 100%)	Середня позиція(50 – 75%)	Меншості характерні(25 – 50%)	Зустрічається у поодиноких випадках(0 – 25%)
Міжособистісні стосунки			
• Бажання заступництва і незалежності • Прагнення до міцної позиції у середовищі	• Ізольованість	• Залежність у стосунках • Високий рівень адаптивності • Важкість у налагодженні контактів • Скритність, недовірливість	• Схильність до домінування • Низький рівень адаптивності • Вибірковість у контактах • Обережність, стриманість • Шукають підтримки з боку оточення • Моральні проблеми
Комунікативна активність			
	• Високий рівень	• Важкість у формулюванні суджень	• Низький рівень
Рівень рефлексії			
		• Високий	• Низький
Рівень конфліктності			
• Низький			Високий
Рівень тривожності			
	• Високий	• Посередній	Низький

Страхи			
	• Страх само-стверджуватися		• Прояви реактивного страху реальної травмуючої ситуації • Неможливості стримати агресію
Рівень агресії			
	• Високий		• Низький
Рівень внутрішнього контролю			
		• Достатній	• Високий • Низький
Внутрішні суперечності			
		• Амбівалентність у відношенні до афекту	• З приводу агресивності – пасивності
Компенсаторні функції			
• Компенсаторні мрії			• Наявні (депресії компенсує збудженням)
Самооцінка			
	• Занижена	• Низька	• Висока
Афектні реакції			
		• Коливання у виборі відношення до афекту • Чутливість	• Афектна травма • Відчуття провини
Діяльність			
	• Рішучість • Цілеспрямованість	• Результативність	• Імпульсивність • Систематичність
Активність			
		• Потреба в русі	• Яскраво виражена активність • Пасивність • Сповільненість
Креативність			
		• Наявна	
Організаторські здібності			
			• Наявні

Стосунки у сім'ї			
	• Прихильність до матері	• Проблеми у відносинах з матір'ю • Відчуття виховного примушення	• Прихильність до батька • Проблеми у відносинах з батьком • Прояви агресії • Загальні несприятливі стосунки з батьками
Потреби			
• Потреба у належності і любові • Потреба у визнанні	• Потреба у безпеці	• Естетичні потреби	• Пізнавальні потреби
Інтелектуальний рівень			
• Інтелектуальна напруга	• Високий	• Достатній	• Низький
Володіння засобами зображення			
			• Наявні
Захоплення			
			• Прагнення піклуватися про тварин • Артистичні інтереси
Рівень розрізнення реальності			
	• Достатній	• Низький	• Високий
Можливі проблеми зі здоров'ям			
			• Можливе перенесення хронічного захворювання або хірургічного втручання

3.2. Висновки щодо діагностичних можливостей та обмежень графічного тесту Дерево К. Коха при вивченні індивідуальних особливостей підлітків.

Проективний тест «Дерево», є одним з найпоказовіших графічних проективних методів. Надаючи досліджуваному безмежні можливості самовираження, він забезпечує повну реалізацію механізмів проекції. Завдання звичайно розглядається досліджуваным як процедура дослідження уяви. Тим самим значно лагіднішою є дія механізмів психологічного захисту.

Щодо діагностичних можливостей, то можна відзначити, що надання невизначеного стимульного матеріалу дозволяє без зусиль знайти випадки, коли значущі інтерпретації з'являються самі по собі, без жодного зв'язку із стимульним матеріалом.

Важливо те, що стимули можуть бути як високоструктурованими, так і вкрай невизначеними по своєму характеру, як у даному випадку, і що про велику кількість досліджуваних можна зібрати значний об'єм нормативної інформації. Відносно будь-якої необхідної змінної, наприклад, агресії, потреби в досягненні успіху, залежності від інших в рішенні проблем, вживання добре відпрацьованого багатозначного стимульного матеріалу приведе до точнішого визначення сили потреби і характеру захисних механізмів Его.

Проективний тест «Дерево» як і інші проективні методи валідні при дослідженні змісту фантазій, але при їх використанні виникають деякі проблеми, пов'язані з прогнозуванням.

Проективний метод орієнтований на вивчення неусвідомлюваних (або не цілком усвідомлених) форм мотивації. Його перевагою в цій своїй якості є те, що він – навряд чи не єдиний власне психологічний метод проникнення в саму інтимну галузь людської психіки. Реальність несвідомого значно багатша за своєю феноменологією, а також і за можливостями її змістовної інтерпретації.

Якщо більшість психологічних прийомів направлена на вивчення того, як і

за рахунок чого досягається об'єктивний характер віддзеркалення людиною зовнішнього світу, то проєктивний тест «Дерево», як і загалом проєктивні методики ставить за мету виявлення своєрідних «суб'єктивних відхилень», особистісних «інтерпретацій», які завжди особистісно значущі.

Дані, одержані за допомогою проєктивного тесту «Дерево», не повинні бути прийняті як остаточні, вони допомагають знайти шляхи подальшого дослідження, проникнути у важкооб'єктовані особистісні особливості, що вислизають при традиційній організації експерименту і невіддатливі адекватній кількісній оцінці.

Насправді, надзвичайно важко вимагати від проєктивних тестів надійності і валідності, всерйоз кажучи про те, що психолог може вибрати різний план аналізу і інтерпретації даних, одержаних проєктивними методами залежно від теоретичних позицій, яких він дотримується. Навіть якщо автори методу керувалися психоаналітичними принципами, тоді як саме єдність теоретичних принципів є необхідною умовою отримання надійних результатів

Отже, щодо можливостей, то:

- Ø досліджуваному надається неструктурований стимульний матеріал, що відкриває безмежні можливості самовираження;
- Ø даний тест забезпечує повну реалізацію механізмів проєкції;
- Ø надає можливість зібрати значний об'єм якісної інформації для подальшої роботи;
- Ø даний тест орієнтований на вивчення неусвідомлюваних (або не цілком усвідомлених) форм мотивації;
- Ø дані, отримані у результаті дослідження допомагають знайти шляхи подальшого дослідження.

Що ж до недоліків, то:

- Ø при його використанні виникають деякі проблеми, пов'язані з прогнозуванням результатів;
- Ø надзвичайно важко вимагати від тесту надійності і валідності;

- Ø наявні труднощі у інтерпретації, так як деякі з характеристик упущені, що не дає можливість визначення каузальних зв'язків;
- Ø існують обмеження у розкритті особливостей інтелектуальної сфери особистості підлітка, що проявляється у можливості поверхово оцінити рівень розвитку, а решта характеристик цієї сфери залишаються нерозкритими;
- Ø даний тест не дає можливості розкрити особливості пізнавальної сфери підлітка, що є досить значним недоліком.

Отже, дійсно за допомогою графічного тесту „Дерево” К. Коха можна повно розкрити особливості емоційно – вольової, комунікативної сфери, але існують обмеження у розкритті інтелектуальної та пізнавальної сфер особистості підлітка.

Підсумок

Проективні методики – є складовою суб'єктивних методик. Характерною рисою всіх методик цього типу – є невизначеність, неоднозначність стимульного матеріалу (наприклад, малюнки), який досліджуваний повинен інтерпретувати, завершити, доповнити і т.д.

Проективний метод бере свій початок з 1879р, коли Френсіс Гальтон створив асоціативний експеримент, який полягає в тому, що на запропонований стимул аналізуються ситуації, які виникають. Розвиток проективного методу належить Юнгу. Творці проективних методик вважають, що особистісні особливості проектується і виявляються в ситуаціях активності, направленої на невизначені, слабкоструктуровані стимули різного виду. Проективні методи характеризуються малою стандартизованістю проведення всієї процедури обстеження і тлумачення даних, оскільки вивчаються глибинні індивідуальні особливості особистості, обстеження яких потребує гнучкої тактики і неординарного підходу до аналізу отриманих результатів

Для оволодіння технікою роботи з проективними методиками потрібно багато часу, оскільки в деякому значенні ця процедура потребує, поряд з високою професійною кваліфікацією, творчого підходу до кожного випадку, що, як правило, приходить з досвідом роботи, нагромадженням великої маси емпіричних даних.

Введення терміна проективні методики належить Л.Франку, який запропонував і свою класифікацію:

1. Методики структурування.
2. Методики конструювання.
3. Методики інтерпретації.
4. Методики доповнення.
5. Методики катарсису.
6. Методики вивчення експресії.(аналіз почерку).
7. Методики вивчення продуктів творчості.

Проективні техніки – це група методик характерною рисою, яких є оцінка особистості в цілому. Суттєва ознака проективних методик – використання механізму в проекції. На відмінну від тестів інтелекту, в цих методиках вірних або невірних відповідей немає.

За порівняно недовгу історію графічних методів розроблено багато спеціальних прийомів і процедур, що увійшли до числа класичних діагностичних засобів. Це, зокрема, малюнок людини: тест Ф.Гудінафа, Д.Харріс, тест "Дерево" К.Коха, "Дім – дерево - людина" Д.Бука, малюнок сім'ї В.Вульфа. У вітчизняній практиці набула поширення діагностична методика "Піктограма", запропонована А.Р.Лурія як прийом вивчення особливостей опосередкованого запам'ятовування, а потім вельми детально вивчена в роботах С. Я. Рубінштейна, С. В. Лонгинової, Б.Г.Херсонського та ін.

Проте, при всій різноманітності методів, що отримали назву графічних, їх можливості ще недостатньо широко розкриті.

Графічні методи, відносячись до класу проектних, дають людині можливість самій проектувати реальність і по-своєму інтерпретувати її. Тому природно, що отриманий результат значною мірою несе на собі відбиток особистості, її настрою, стану, відчуття, особливостей уявлення, відносин...

Кажучи загалом, в кожному графічному зображенні, яке можна розглядати як невербальне повідомлення для іншого, залишається щось специфічно індивідуальне. І важкість методичного завдання полягає в тому, щоб максимально контрастно виділити те, що належить авторові зображення, вичленивши його від того, що складає нормативну, "неавторську" сторону зображення — канву стандартної ситуації, вплив стандарту завдання, зміст загального сенсу повідомлення. Але це вельми важко зробити, оскільки в суб'єктивному графічному продукті (листі, малюнку і т. п.) воєдино зливаються і виражаються спільно з одного боку, — сенс (повідомлення), відношення автора, його здібності, а з іншого — обмеження на це вираження з боку культури, матеріалу зображення, структури графічного завдання (будинок, дерево, людина) і нарешті, віку людини (наприклад, специфічних етапів

розвитку графічних умінь і навичок дитини). Вказані обмеження утворюють згадану вище своєрідну нормативну структуру і виступають як відліковий фон, на якому і по відношенню до якого можуть бути виявлені особистісні особливості людини.

Малюнкові тести, як особливий різновид психографічних методів, часто використовуються в практичній діагностиці і нерідко слугують єдиним засобом розвитку спілкування між психологом і консультованим у малюнках міститься велика кількість "сигналів" для психолога, які можна використовувати для побудови діалогу з консультованим. Останній, у свою чергу, в процесі спілкування з психологом використовує не тільки слова, але і образи. Малюнки, як показує досвід, мають яскраві індивідуальні відмінності, що дає можливість побудови на їх основі природних психологічних класифікацій і типологій, і це досягається значно швидше, ніж при застосуванні інших методів.

Аналіз малюнків, листи, "образотворчої мови" в цілому не тільки розширює діагностичні можливості, але і сприяє глибшому розумінню всього душевного стану людини, її бачення світу і соціальної орієнтації.

Проте, за багатьма достоїнствами графічних методів, простотою і доступністю їх застосування криються високі вимоги до фахівця-психолога, що використовує їх. Необхідні тривала практика, надзвичайна обережність в інтерпретації.

Проективний графічний тест "Дерево" зустрічається в практиці психологічної діагностики приблизно з XIX ст. Одним з перших дослідників, що застосував малюнок дерева для вивчення особливостей людської індивідуальності, був швейцарський профконсультант Е. Жюккерт, який побачив в особливостях зображення дерева віддзеркалення життєвих проблем людини.

У 1949 р. була опублікована робота К. Коха, присвячена малюнку дерева. В ній можна знайти ретельний психологічний аналіз, заснований на зіставленні і комбінуванні ознак малюнка. Потрібно відзначити, проте, що інтерпретація результатів здійснювалася Кохом з позицій психоаналізу: при цьому велике

значення надавалося символізуванню ознак зображення дерева. Є дані про використання малюнка дерева в клінічній практиці, де використовуються ознаки, виділені Кохом, що складає так звану нозологічну шкалу, одержану на основі статистичної обробки за допомогою аналізу чинника.

Проаналізувавши результати дослідження індивідуальних особливостей особистості підлітків за тестом «Дерево» К. Коха, можна зробити висновок щодо діагностичних можливостей та обмежень даного методу, а отже, і правомірності гіпотези. Отже, дійсно за допомогою графічного тесту „Дерево” К. Коха можна повно розкрити особливості емоційно – вольової, комунікативної сфери, але існують обмеження у розкритті інтелектуальної сфери особистості підлітка.

Хочеться зауважити, що недостатня теоретична підготовка не завжди дозволяє говорити про адекватне і коректне використання проєктивних тестів. На жаль, через уявну простоту проєктивні методики часто потрапляють до рук неспеціалістів (особливо це стосується графічних методів), але, сподіваюся, що проєктивні методи дослідження особистості і у вітчизняній психології займуть гідне місце і стануть повноцінним інструментом в руках досвідчених діагностів.

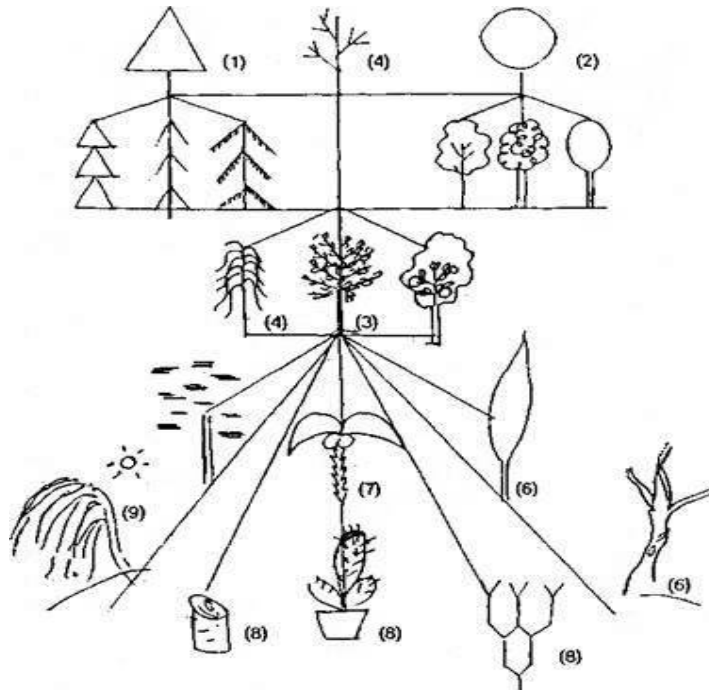
Список використаних джерел

1. Аннелиз, Ф. Корнер «Теоретическое исследование пределов возможностей проективных методик» из кн. Проективная психология, - М., 2000. – 258с.
2. Бернс Р.С., Кауфман С.Х. Кинетический рисунок семьи: введение в понимание детей через кинетические рисунки./ Пер. с англ., Москва: Смысл, 2000. – 146с.
3. Большой толковый психологический словарь. П-Я., Вече-Аст., Москва, 2000, 592с.
4. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика. – Спб.: Питер, 2002. – 352с.
5. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике. – Киев, Наукова Думка, 1989.
6. Гильбух Ю.З. Актуальные проблемы валидации психологических тестов. – «Вопросы психологии», 1978, №5.
7. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности. – Спб.: Питер, 2001. – 560с.
8. Меншиков В.М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию личности. – М.: Изд-во Московского Университета, 1985.
9. Носс И.Н. Психодиагностика. – Москва: Изд-во «КСП+», 1999.
10. Проективная психология / Пер. с англ. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000.- 528с.
11. Прошанский Г.М. «Классификация проективных методов» из кн. Проективная психология, - М., 2000. – 258с.
12. Психометрическое тестирование. Теоретический и практический аспекты. Самара, 2002, 84с.
13. Психодиагностика: Теория и практика. / Пер. с нем. Под ред. Н.Ф. Талызиной. – М.: Прогресс, 1986.
14. Ричард С. Лазарус «Неопределённость и однозначность в проективных методиках» из кн. Проективная психология, - М., 2000. – 258с.

15. Савенко Ю.С. Проективные методы в исследовании бессознательного. – В кн.: Бессознательное. Природа. Функции. Методы исследования. Тбилиси, 1978.

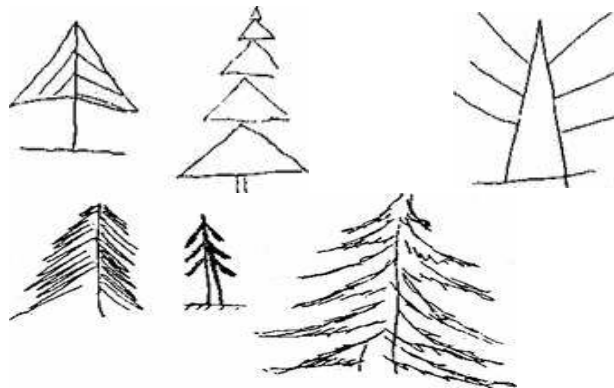
Додатки

Інтерпретація I ("типологія малюнків")

Мал. 1. Схема диференціації зображень дерева

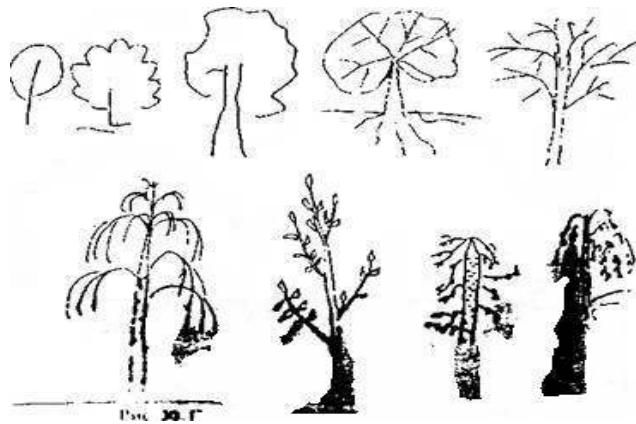
Тип 1 - "ялина". Зображення ялини дуже різноманітне: від схематично представленої до тієї, що деталізується, з безліччю голок, які промальовуються. Для осіб, що виконують малюнок ялини, найчастіше характерна схильність до домінування, організаторські здібності, активність.

Мал. 2 Різновиди типів зображення ялини

Тип 2 - "синтетичне". Для малюнків дерева цього типу характерна відсутність деталей. Дерево зображається у вигляді спрощеної схеми - це звичайно стовбур і крона. Найчастіше таке виконання малюнка дерева зустрічається в осіб, схильних до синтетичного когнітивного стилю, для яких деталі великого значення не мають, їх більше цікавлять питання загального

порядку. Частіше зустрічається у осіб, що мають філософську освіту або володіють схильністю до "філософствування", тобто найбільш вираженому узагальненню, це так званий "синтетичний когнітивний стиль".

Мал. 3 Перехід від схематичного зображення дерева до деталізованого.

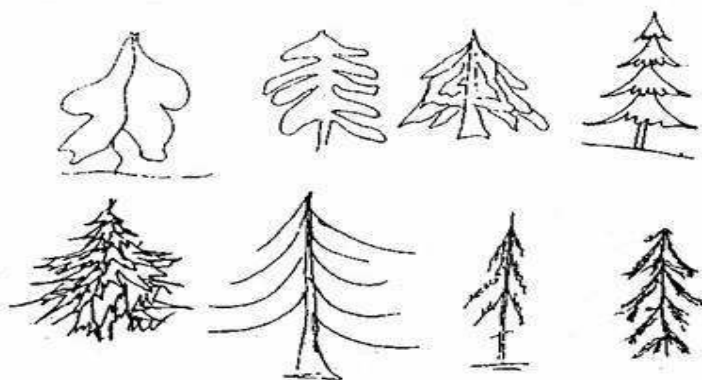
Тип 3 - "педантичне". Цей тип малюнка протилежний другому типу. Дерево ретельно вимальовує, реалістично, з безліччю деталей: листя, кора, гілки, ґрунт біля підніжжя дерева і т.д. Звично люди, які в зображенні дерева вдаються до більшого числа деталей, відрізняються педантичністю, акуратністю. Найчастіше таке малювання дерева зустрічається у осіб, що працюють бухгалтерами, економістами, а також схильних до бухгалтерської діяльності, для яких кожна деталь має значення. Можна позначити це як "аналітичний когнітивний стиль".

Тип 4 - "зимове". Для цього типу дерева характерне зображення голих гілок, що відходять від стовбура. Найчастіше таке дерево малюють особи, у яких досить сильно виражені риси дитячої безпосередності. Їх уміння дивуватися і бачити все як би вперше часто створює передумови для нетривіальних вирішень, прояву творчості. Частіше зустрічається у дітей.

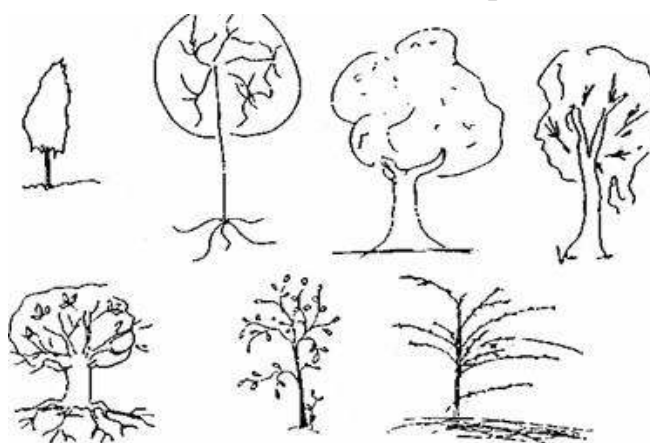
Тип 5 - "пікнічне". Для цього типу характерне підкреслення пишноти крони дерева. Це зображення дерева часто властиве особам, що мають пікнічний склад, але воно також зустрічається у осіб інтуїтивного типу.

Тип 6 - "естетичне". Цей тип малюнка характерний для осіб, що добре володіють засобами зображення, розвиненістю естетичної форми, умінням передати настрій, естетичне переживання. Естетичний тип іноді має вид стилізації, дуже лаконічний і в той же час своєрідний. Звичайно такого роду зображення характерне для художників або любителів живопису, графіки.

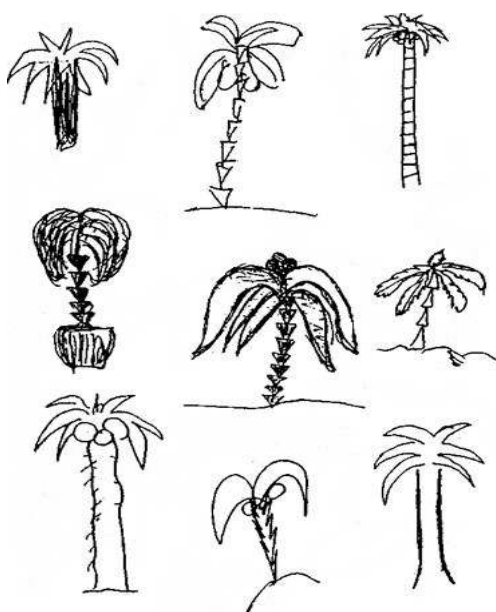
Естетичний тип зображення може поєднуватися з іншими типами, як це показано на мал. 4 і 5.

Мал. 4. Різновиди естетичного зображення ялини

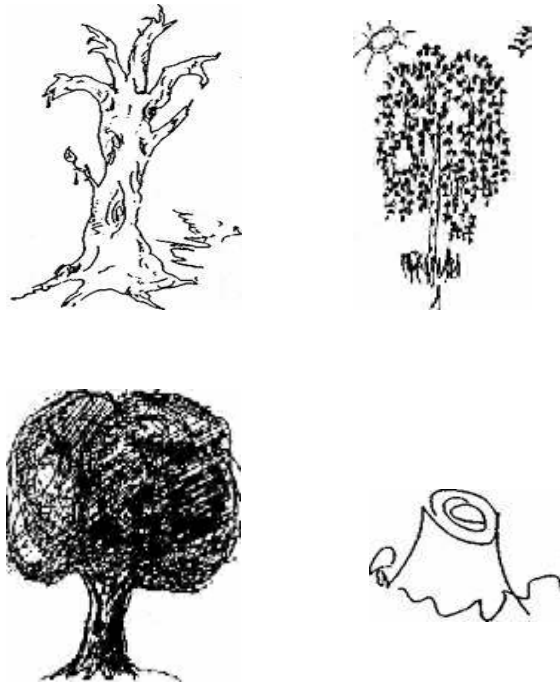
Мал. 5. Різновиди естетичного виконання малюнка дерева

Тип 7 - "пальма", "екзотичний тип". Звичайно зустрічається у молоді, у осіб, схильних до екзотичності і екстравагантності в одязі, поведінці, які живуть думками про подорожі в далекі країни. Вони екстравагантні

одягаються, виказують оригінальні, екстравагантні думки, схильні до романтизму.

Тип 8 - "характерне дерево". Зображення дерева даного типу звичайно великого розміру, володіє химерністю, оригінальністю. На дереві можуть бути зображені екзотичні квіти і плоди, незвичайна крона із зламами і могутній стовбур, а також безліч несподіваних предметів, що висять на гілках: технічні пристрої, деталі, іграшки. Зустрічається у осіб, що володіють оригінальністю думок, незвичністю характеру, самобутньою індивідуальністю.

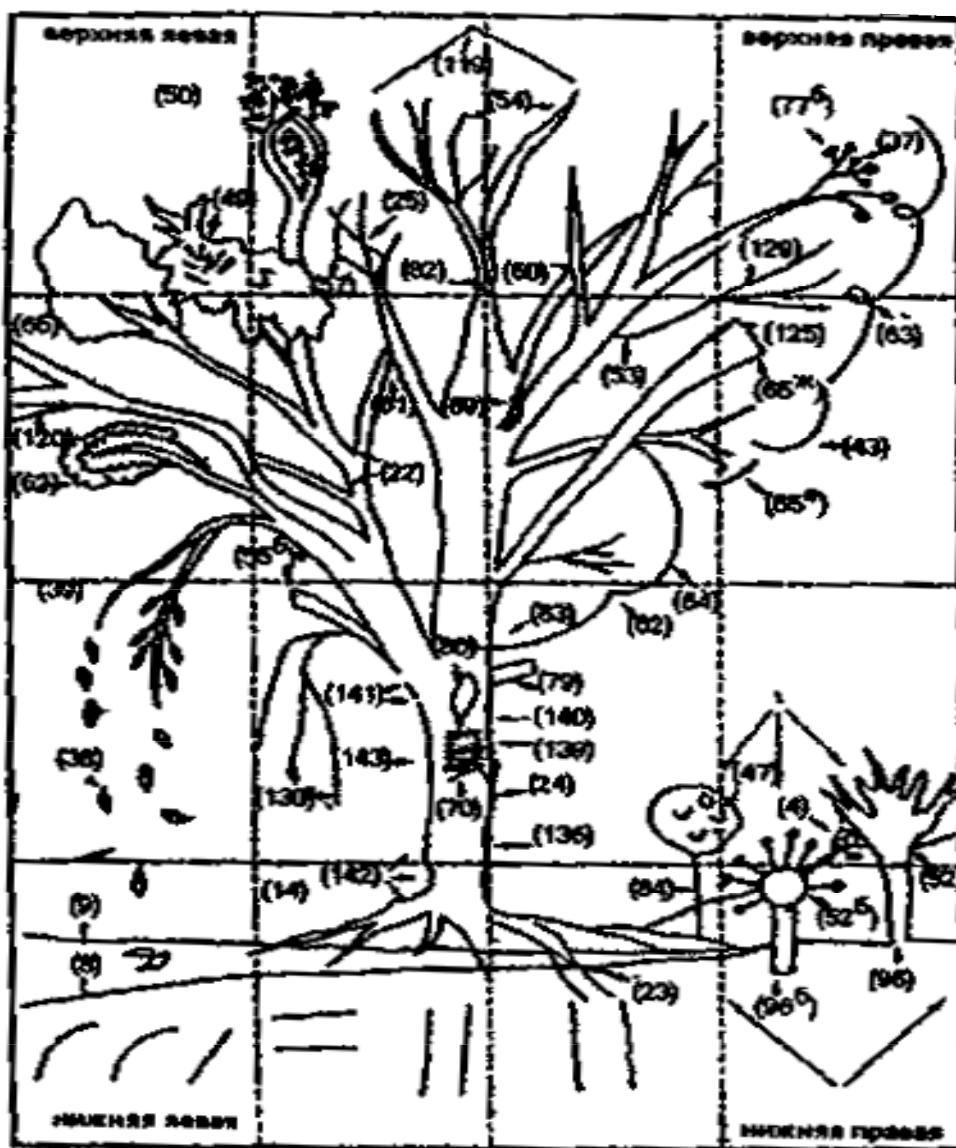

Мал. 6 Різновиди VIII (характерного) типу в зображенні дерева

Тип 9 - "сюжетний". Для даного типу характерне малювання пейзажу, на якому зображено одне або декілька дерев, а також небо і на ньому, - сонце або місяць; з дерева під впливом вітру обпадає листя, летять птахи і т.п. Дерево може бути зображено на схилі яру з нахиленими вниз гілками і т.д. Звичайно люди, що виконують такий малюнок, схильні до придумування сюжетів, історій, написанню сценаріїв.

Змішаний тип. Разом з деревами, які можна віднести до того або іншого типу, в малюнках зустрічаються дерева, що містять елементи різних типів і відносяться до змішаного типу. В цьому випадку малюнок може бути з'єднанням контурів гілок всередині схематично зображеної крони, або деревом, що деталізується, з гілками, листочками, окантоване лінією крони. Будь-який тип дерева може бути виконаний естетично.

Інтерпретація ІІІ за Рене Стором

Інтерпретація ІІІ спирається на узагальнену аналітичну схему малюнка дерева і є спробою ввести в цей процес деяку логічну зв'язність.

Останніми роками тест "Дерево" зазнав істотного розвитку: уточнювалася його інтерпретація, стабілізувалися ознаки деталей, результати співвідносилися з даними ґрунтовних спостережень.

Психологічне значення фігур (за Р. Стором)

I. Свобода від інструкції

1. Безліч дерев (не пов'язаних ґрунтом - дитяча поведінка; не підкоряється інструкціям).
2. Два дерева - може символізувати "він та інші" (в залежності від розташування на сторінці і використанні фігури).
3. Різний зміст. Додаткові об'єкти на малюнку дерева - уява, емоційність.
4. Пейзаж навкруги дерева - чутливість.
5. Повернення аркуша по горизонталі - незалежний розум, ознака розуму, розсудливість.

II. Ґрунт

6. Однією межею - фіксується на одній меті, приймає який-небудь наказ, вказівку.
7. Різні підґрунтя (різні лінії особливої форми) - нав'язує собі свої правила, потребу в ідеалі.
- 7а. Декілька ліній до краю аркуша - спонтанний контакт, несподіваний відступ. Імпульсність. Примхливість.
8. Підйом ґрунту в правий верхній кут - завзяття, ентузіазм, захопленість.
9. Направленість ґрунту вниз - відсутність завзяття, пригніченість, розбитість.

III. Коріння

10. Коріння менше, ніж стовбур - хоче взнати, що від нього приховане.
11. Коріння на висоті стовбура - цікавість; що викликає проблеми.
12. Коріння більше, ніж стовбур - велика цікавість, що викликає тугу.
13. Коріння, намальоване однією межею - інфантильна поведінка з бажанням взнати секрет.
14. Коріння, намальоване двома рисами - здатний розрізняти і розпізнавати реальність.

IV. Симетрія

15. Прямолінійна симетрія стовбура. Гілки утворюють прямий кут і розташовані напроти одна одної - намагається здаватися у згоді з оточенням.
16. Кутова симетрія. Гілки утворюють із стовбуром гострий кут, але розташовані симетрично - напружене зусилля над агресивністю.

17. Прямолінійне чергування. Гілки утворюють із стовбуром кут в розташуванні по черзі з обох боків - коливання у виборі відношення до афекту. Амбівалентність - джерело внутрішнього конфлікту.

18. Кутове чергування - рухливість, що супроводжується блокуванням. Моральні проблеми.

19. Прямокутна симетрія листя.

20. Кутова симетрія листя.

21. Прямокутне чергування листя.

22. Кутове чергування листя.

Примітка: наявність листя в цих чотирьох фігурах, свідчить про внутрішню, приховану фантазію, наявність уяви, що ніяк не проявляється зовні.

V. Хрест.

23. Хрест в корінні.

24. Хрест в стовбурі.

25. Хрест в листі.

Хрест означає конфлікт, страждання. Має значення і його форма.

VI. Розташування на сторінці.

(сторінка розділена на 4 частини лініями по вертикалі і по горизонталі)

26. Чисто ліва позиція - прихильність до минулого, до матері, до того, що пов'язане з її статусом.

27. Ліва позиція з тенденцією до центру - подвійне бажання заступництва і незалежності в цих рамках.

28. Центральна позиція з тенденцією вліво.

29. Центральна позиція з тенденцією вправо - бажання знайти згоду, рівновага між собою і іншими. Важливий нахил вправо або вліво. При домінуванні нахилу зліва направо - спрямованість до зовнішнього світу, майбутнього.

29а. Строго центральна позиція свідчить про потребу строгої систематизації на основі звичок.

30. Права позиція - потреба спертися на авторитет. Іноді - мати, що не забезпечує безпеки.

30а. Права позиція з тенденцією до центру - пошук згоди з оточенням.

31. Верхня позиція (цілком у верхній четверті) - компенсація депресії збудженням. Нестабільність і пошук самовладання. Амбіції, бажання нав'язати себе іншим.

32. Нижня позиція (цілком в нижній половині) - враження покинутості, депресії, самозвинувачення, непотрібність.

33. Ліва і права позиції, декілька дерев.

34. Ліва позиція, центральна і права позиції, декілька дерев - може бути сумнів в поведінці або багатство уяви, відповідно до якості ліній і оригінальності форм.

34а. Центр дерева - особистий спосіб пошуку рівноваги.

VII. Форма листя

35. Маленькі букетики з колами в 1/3 висоти стовбура - ніжна емоційність, чутливість.

36. Маленькі букетики без кіл - фрустрована ніжність.

37. Кола в листі - словесна активність, пошук підбадьорюючих і вибачаючих переживань.

38. Падаюче (або опале) листя - відчуває себе покинутим, розчарований.

39. Листя, що опускається, - відчай, безсилля.

40. Листя вгору (гілки направлені до верху сторінки) - ентузіазм, прагнення до домінування.

41. Листя у всі сторони - шукає упевненості в різноманітних контактах. Розпилюється. Збуджений.

42. Відкрите листя (не замкнуте) - чутливість до оточення, мала опірність йому.

42а. Ниткоподібне листя (дуже схоже на заплутану нитку) - спритність, що більш - менш виділяється в рішенні проблем.

43. Листя у відкритих (розімкнених) кривих лініях - ухвалення, відвертість до іншого.

43а. Листя, що наслідує форму сторінки - трохи обмежений нормами свого оточення, але підкоряється їм.

44. Закрите і відкрите листя - уміння одержувати і давати. Пошук об'єктивності.

45. Повне, закрите листя (замкнута крива) - збереження самовладання інфантильним способом.

46. Порожнє закрите листя (порожнє коло) - агресивність, що не проявляється.

47. Деталі листя, не пов'язані з цілим (замкнуті) - інфантильні думки, які проводять незначущу особисту точку зору вище загальноприйнятою.

48. Одноманітні деталі - тенденція до повторення.

49. Різноманітні деталі в листі - урізноманітнює свої знання. Пам'ять.

49а. Деталі на стовбурі - пам'ятає про дрібниці в повсякденному житті.

50. Безліч серій деталей - тенденція до систематичної діяльності.

51. Явне дерево, підстрижене шапкою, - круглий протуберанець, намальований на вершині стовбура, звідки виходять гілки в різні боки - інфантильний пошук заступництва.

52. Приховане дерево, підстрижене шапкою (закруглення є, але не прокреслене), - потреба в підтримці.

52а. Інфантильне дерево, підстрижене шапкою (коло на вершині стовбура, проміння навколо), - нормальні для дітей 7 років. Ознаки відставання - після 7 років.

53. Гілки на одній лінії - втеча від неприємної реальності, прикрашання її або трансформація.

54. Гілки з однієї і двох ліній в одному малюнку - пошук точності. Нюанси оцінювання.

55. Гілки з двох ліній - хороше розрізнення реальності.

55а. Обрізаюча гілка - афектна травма.

56. Ромби і 1/2 ромба з однієї лінії + кола в листі - незадоволені бажання заперечуються.

57. Ромби і 1/2 ромба з однієї лінії - менш уразливий, ніж попередній, досліджуваний, усвідомлює свою незадоволеність.

58. Ромби з однієї і двох ліній + кола - впевнений у тому, що розділяє мрії і реальність, але вимагає компенсації ніжності.

59. Ромби з однієї і двох ліній без кіл - більше зрілості, яка допомагає перенести фрустрацію.

60. Ромби і 1/2 ромба з двох ліній + кола - досліджуваний усвідомлює боротьбу, що розігрується між двома протилежними бажаннями, і шукає емоційної компенсації, щоб заглушити свою тривогу.

61. Ромби і 1/2 ромба з двох ліній без кіл - уміє краще, ніж попередній, ховати свої сумніви у виборі занять і хоче здатися упевненим в собі.

62. Листя у вигляді гірлянд (пташкою) - знаходиться в обороні; залишається ввічливим і не атакує в лоб.

63. Петльовидне листя - бажання користуватися своєю чарівністю для перемоги.

64. Листя у формі кривої без безлічі розривів всередині або по краях - обережний і стриманий, насторожі.

65. Ниткоподібне листя - спритність в уникненні того, що не подобається.

65а. Листя з прогресуючим розширенням - пошук прогресу через поліпшення.

65б. Безладне листя, що повторюється: малі форми листя, окреслені контуром, повторювалися на всьому дереві - загальна, всеохоплююча думка про турботи, тривоги.

65в. Листя, подібне вишивці - жіноче начало, чарівність, люб'язність.

65г. Перероблене листя - хоче приховати і виправити свої помилки, щоб уникнути можливих докорів.

65д. Листя з квітами на дереві або зовні нього - м'якість, сентиментальність, ніжність.

65е. Потовщені замкнуті гілки - раптові гнівні реакції, що більш - менш передбачаються.

65ж. Пальма - бажання подорожей.

65з. Плакуча верба - відсутність сміливості, мотивований або невмотивований подіями відчай.

66. Листя, направлене вправо, - бажання міцної підтримки і пошук позитивних контактів.

67. Листя, направлене вліво, - повернення до минулого і досвіду дитинства.

68. Листя без чіткого напрямку - утруднений вибір.

VIII. Штрихування

69. Затиснене штрихування, що повторюється в листі, на стовбурі або в корінні - інтерпретується залежно від місця штрихування: загальна напружена турбота.

70. Судомне штрихування, що повторюється і обмежене - акцентуація значення ознаки 69 + можливі гнівні реакції.

71. Штрихування на стовбурі (судомне, повторюється, обмежене чи ні) - значні проблеми з батьками, що викликають турботу, яка проявляється чи ні. Акумулюється злісність, туга від покинутості.

72. Рівномірне штрихування - значимість відчуттів, вражень. Живе в мріях і мріє для самовтішання.

73. Чорне і біле - ригідна поведінка. Обурюється у разі нападок і в той же час прагне обмежити себе в ім'я принципів.

74. Штрихування у вигляді петлі - дитяча залежність, покірність, відчай.

75. Прямолінійне штрихування - бажання передбачати, любов до планування.

76. Ниткоподібне штрихування (схоже на замкнуту нитку) - страх неможливості стримати власні агресивні сили, тривога. Може вибухнути гнівом.

77. Штрихування в дрібних деталях - мрії, які дозволяють компенсувати, але не усувати смуток, що повторюються.

77а. Заштриховані кола - незадоволеність афектних потреб. Проблеми з приводу їжі.

IX. Стовбур

78. Ізольована гілка на стовбурі зліва - бажання бути схожим на матір або чинити так само, як вона.

79. Ізольована гілка на стовбурі справа - бажання бути схожим на батька, порівнятися з ним в силі.

80. Шрам на стовбурі - свідомість пережитих невдач, які залишили слід.

81. Стовбур, відокремлений від листя межею, - відчуває виховне примушення, заперечує або приймає його.

82. Стовбур у формі конуса - опозиція з метою довести свою силу.

82а. Стовбур у формі розчавленого куполу - сильно відчуває зовнішнє примушення і "провалюється" в бажання йому опиратися, протистояти.

83. Листя, що перериває стовбур увігнутою кривою, - пасивність, м'якість, схвалення.

84. Стовбур з однієї лінії - відмова бачити існуючу реальність і враховувати її.

85. Стовбур з двох ліній, гілки з однієї лінії - бачить реальність, але не вважає її відповідною своїм бажанням, прагне уникнути її в мріях або в грі.

86. Відкритий стовбур, сполучений з листям, - хороший інтелект, - нормальний розвиток.

87. Стовбур, що входить в листя - бажання зберегти те, що має, але можлива і турбота з приводу сексуальності.

88. Стовбур, що висить над ґрунтом, - відсутність контакту зі світом.

88а. Листя, що висить над стовбуром, - повсякденне і інтелектуальне життя погано зв'язані.

89. Стовбур, відокремлений від ґрунту межею, - відчуває себе ізольованим, нещасливим.

90. Стовбур з нахилом вліво - відступає в страху від нападів.

91. Стовбур з нахилом управо - шукає підтримки.

92. Стовбур з різними нахилами - напружений сумнів. Може раптово перейти від одного стану до протилежного.

93. Стовбур, що підіймається вгору, - дух заповзятливості.

94. Стовбур, що опускається вниз, - розчарування, смуток.

95. Стовбур, розширений внизу, - пошук міцної позиції в своєму середовищі.

96. Стовбур, звужений у основі, - відчуття небезпечності в оточенні, яке не приносить бажаної підтримки.

96а. Стовбур, "приварений" до основи, - ізолюється і хоче зміцнити своє "Я" перед світом, який видається неспокійним.

X. Загальна висота

(сторінка розділена на чотири частини у напрямі висоти)

97. Висота 1 - залежність, уразливість, недовіра до себе, але можливі мрії про компенсуючу могутність.

98. Висота 2 - залежність і боязкість, менш помітні, ніж попередні.

99. Висота 3 - хороша адаптація в середовищі.

100. Висота 4 - хоче бути поміченим, значущим для інших, ствердитися.

100а. Контраст висоти (варіанти різних по висоті дерев у одного досліджуваного) - амбівалентність в своїх відчуттях: ствердитися або пройти непоміченим.

XI. Висота крони

(сторінка розділена на вісім частин у напрямі висоти)

101. Крона 1-ї висоти - відсутність рефлексії і контролю. Нормальна для 4 років.

102. Крона 2-ї висоти - здатність розмірковувати над своїм досвідом і стримувати свої реакції.

103. Крона 3-ї висоти - хороший контроль і рефлексія.

104. Крона 4-ї висоти - інтеріоризація, компенсаторні мрії.

105. Крона 5-ї висоти - інтенсивне інтелектуальне життя. Підкреслює значення 104.

106. Крона 6-ї висоти - інтелектуальна напруга.

107. Крона 7-ї висоти - висота листя знаходиться в прямому зв'язку з інтелектуальним розвитком і інтересом до духовних об'єктів. Якщо листя займає всю сторінку або майже всю, можливий відхід в мрії. Тоді потрібно прослідкувати її зв'язок із стовбуром і особливості малюнка інтерпретувати в цьому напрямі.

108. Стовбур більший ніж крона - живе теперішнім моментом, цікавиться конкретними речами. Потреба в русі.

109. Стовбур явно більший за крону, наприклад, в 2 або 3 рази - залежить від оточення, протистоїть йому агресією, стримуваною тривожністю. Збудливість, імпульсивність, яку важко стримувати.

110. Стовбур дорівнює висоті крони - пошук рівноваги. Хоче задовольняти вимоги середовища.

111. Крона більша за стовбур - рефлексія допомагає у пошуках автономії і самоконтролю. Здатність стримувати свої реакції.

112. Крона явно більше стовбура - високий інтелектуальний рівень, артистичні інтереси. Іноді також, залежно від інших ознак, можливість відходу в уявний казковий світ, який може привести до марення і психозу.

XII Ширину крони

(сторінка розділена на чотири частини у напрямі ширини)

113. Крона 1-ї ширини - сумнів в своєму інтелекті, позиція напруженого, судорожного захисту.

114. Крона 2-ї ширини - ще мало переконаний у власній цінності. Ставить під сумнів свій інтелект.

115. Крона 3-ї ширини - хороший інтелект, але може мати важкість у формулюванні суджень. Дилеми в контактах.

116. Крона 4-ї ширини - любить говорити, привертати увагу, бути поміченим.

117. Крона першого дерева широка, другого - вузька - проблема вибору. Недовірливість з одночасною потребою залежати від інших. Усвідомлення конфліктів

118. Крона першого дерева вузька, другого - широка - впертість і протидія. Ховає свою слабкість за показною силою, залишаючись внутрішньо напруженим і затисненим.

Можна додати пошук автономії.

119. Гостра крона (вузька вершина), що закінчується переверненим V - захист від небезпеки, теперішнього часу або підозрюваної, яка сприймається як атака на особу.

XIII. Виступаючі частини

120. Крона, виступаюча зліва, - одночасно прихильність і агресивна опозиція до матері, що викликає незадоволеність з деяких причин.

121. Крона, виступаюча справа, - бажання впливати на іншого, атака або захист. Вибірковість в контактах.

122. Виступаюча вгору - хоче компенсувати відчуття недостатності бажанням могутності.

123. Стівбур, виступаючий внизу сторінки, - пошук безпеки для усунення відчуття покинутості. Хоче знайти стабільні рамки. Потреба в ніжності.

124. Маленьке дерево (1/2 клітинки) і виступаючий вгорі сторінки стівбур - існує одночасно відчуття "пригніченості" і пошук зовнішньої компенсації.

XIV. Характер лінії

125. Лінії в листі, що розширюються, - агресивність, яка виявляється різким способом, але не в діях, а в словах. (Інші ознаки можуть допомогти зрозуміти, чи є пригнічення або звільнення розрядки.)

126. Лінії, що розширюються, на стівбурі або на ґрунті - можливо говорить про агресивність, пережиту або назріваючу.

127. Загострені лінії в кроні - агресивна критика і можливе відчуття провини (за напрямом загострень).

128. Загострені лінії на стівбурі або на ґрунті - розчарування в житті. Звинувачення інших і себе.

129. Загострена крона вправо і вгору.

129а. Заостренна крони вліво.

130. Крона, загострена вниз.

Всі загострення потрібно розглядати як агресивність, що проявляється або приховується, залежно від напрямку і форми ліній. Маючи місце в кроні, вона більше відчувається, ніж виявляється повсякденно.

131. Товсті лінії в стівбурі - "просякнутий" середовищем, погано йому чинить опір.

132. Товсті лінії у стівбурі і в листі - значущі враження перешкоджають діяльності.

133. Легкі лінії стівбура - страх самостверджуватися і діяти вільно.

134. Легкі лінії в листі - чутливість. Піддається впливу.

135. Прямі і чіткі лінії, що окреслюють стівбур - рішучість, діяльність.

136. Криві (коряві) поспішні лінії, що окреслюють стівбур - спритність, винахідливість. Не затримується на тому, що засмучує.

137. Криві, повільні лінії, що окреслюють стівбур, - сповільнена активність через турботу і відчуття непереборних перешкод.

138. "Макаронні лінії" - тенденція до прихованості з метою застати зненацька і несподівано атакувати. Прихований гнів.

139. Погано виконані виправлення стівбура - виявляє помилки через потребу бути покараним. Різні амбівалентності. Несприятливі думки про себе.

139а. Погано виконані виправлення на листі або корінні - те ж значення, що і в 139. (Враховується місце, де є виправлення, для уточнення, пережите це або приховане.)

140. Добре виконані виправлення на стовбурі - пошук поліпшення. Бажання приховати несприятливе з метою представити те, що має цінність в очах іншого.

141. Рвана лінія, що окреслює стовбур, - реактивний страх реальної травмуючої ситуації. Нерухоме і німе відношення, схоже на своєрідний параліч (не плутати з відношенням упертості).

142. Різні лінії, що окреслюють стовбур, - варіативність станів через внутрішні суперечності. Протистоять агресивність і пасивність.

143. Лінія з натиском, що окреслює стовбур, - активність і самоствердження.

144. Арки, дуги і зведення в листі - скритність, недовірливість.

145. Прямі і чіткі лінії на стовбурі - рішучість, активність.

146. Геометричні фігури на стовбурі або листі - тенденція до систематизації думок, діяльності, за місцем цих фігур на дереві.

XV. Різні ознаки

147. Тінь від дерева на землі - доказ деяких тенденцій, які можна побачити в самому зображенні тіні.

148. Відсутність гілок – труднощі у встановленні контактів.

149. Коло в основі стовбура - відчуває себе захищеним і в безпеці тільки у вузькому обмеженому колі.

Психологічні портрети досліджуваних

Психологічний портрет досліджуваного 1

Хлопець прихильно ставиться до минулого, до матері, до того, що пов'язане з її статусом. Чутливий.

Добре володіє засобами зображення, розвиненістю естетичної форми, умінням передати настрій, естетичне переживання.

Досліджуваному характерна схильність до домінування і самоствердження, організаторські здібності, активність. Фіксується на одній меті, добре сприймає прохання та вказівки. Рішучий, дієвий. Легко піддається впливу.

Має хороший інтелектуальний рівень, артистичні інтереси.

Обережний і стриманий у контактах з оточуючими. У більшості випадків знаходиться в обороні, але залишається ввічливим і не атакує в лоб. Інколи амбіційний, має бажання нав'язати себе іншим.

Є деякі труднощі у встановленні контактів через наявну у нього важкість у формулюванні суджень.

Здатний розмірковувати над своїм досвідом і стримувати свої реакції.

Депресії компенсує збудженням. У деяких випадках проявляється нестабільність і пошук самовладання.

Відчутним є бажання зберегти те, що має.

Є випадки ізоляції з метою зміцнити своє "Я" перед світом, який видається неспокійним, захищаючись таким чином від небезпеки, теперішнього часу або підозрюваної, яка сприймається як атака на особу. Це стосується агресивної критики.

Можливе відчуття провини, яке більше відчувається, ніж виявляється повсякденно.

Можливою є тривога з приводу сексуальності.

Психологічний портрет досліджуваного 2

У сім'ї досліджуваний знаходить джерело безпеки для усунення відчуття покинутості. Має низький рівень самооцінки. Потребує ніжності. Водночас має подвійне бажання заступництва і незалежності. Хоча проявляє деякий інфантилізм у пошуку заступництва. Прагне знайти стабільні рамки у стосунках. Інколи виявляє помилки через потребу бути покараним.

Коливається у виборі відношення до афекту. Амбівалентність є джерелом внутрішнього конфлікту. Можливо було перенесення афектної травми.

Проявляється загальна напружена тривога.

Має достатньо високий рівень адаптивності в середовищі. Намагається здаватися у згоді з оточенням. Прагне міцної позиції в своєму середовищі.

Рефлексія допомагає йому у пошуках автономії і самоконтролю. Здатний стримувати свої реакції.

Діяльність відзначається систематичністю, має тенденцію до повторення. Проявляється страх самостверджуватися і діяти вільно.

Має хороше розрізнення реальності, але не вважає її відповідною своїм бажанням, прагне уникнути її в мріях або в грі.

Здатний розмірковувати над своїм досвідом і стримувати свої реакції.

Психологічний портрет досліджуваного 3

Досліджуваний відчуває прихильність до минулого, до матері, до того, що пов'язане з її статусом. Має бажання бути схожим на матір або чинити так само, як вона. Водночас є і агресивна опозиція до матері, що викликає незадоволеність з деяких причин. Можливо через відчуття виховного примушення, яке він заперечує або приймає.

Досить сильно виражені у нього риси дитячої безпосередності. Його вміння дивуватися і бачити все як би вперше часто створює передумови для нетривіальних рішень, прояву творчості.

Має внутрішній конфлікт, страждання через відчуття ізольованості. Водночас прагне міцної позиції в своєму середовищі.

Проявляє залежність, уразливість, недовіру до себе, але можливі мрії про компенсуючу могутність. Проявляє амбіційність, бажання нав'язати себе іншим. Інфантильний у пошуку заступництва.

Депресії компенсує збудженням. У деяких випадках проявляється нестабільність і пошук самовладання.

Схильний до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для нього великого значення не мають, його більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

Бачить реальність, але не вважає її відповідною своїм бажанням, прагне уникнути її в мріях або в грі, тобто за допомогою втечі від неприємної реальності, прикрашання її або трансформація.

Здатний розмірковувати над своїм досвідом і стримувати свої реакції. Ще мало переконаний у власній цінності. Ставить під сумнів свій інтелект.

Фіксується на одній меті, добре сприймає будь-який наказ, вказівку.

Живе теперішнім моментом, цікавиться конкретними речами. Має потребу в русі. Значущі враження перешкоджають діяльності.

Психологічний портрет досліджуваної 4

Відчуває прихильність до минулого, до матері, до того, що пов'язане з її статусом. Одночасно з цим має місце і агресивна опозиція до матері, що викликає незадоволеність з причин наявного подвійного бажання заступництва і незалежності. Пошук заступництва характеризується інфантильністю.

Шукає підтримки, рівноваги, міцної позиції в своєму середовищі. Хоче бути поміченою, значущою для інших. Хоче задовольняти вимогам середовища. Наявне бажання зберегти те, що має.

У дівчини є деякі труднощі у встановленні контактів через скритність, недовірливість.

Прагне до результативності в діяльності.

Має хороший інтелектуальний рівень, інтенсивне інтелектуальне життя, але можлива наявність важкості у формулюванні суджень.

Досліджувана має пікнічний склад, тому можлива тривога з приводу сексуальності. Прагне компенсувати відчуття недостатності бажанням могутності, наявні компенсаторні мрії.

Психологічний портрет досліджуваного 5

Досліджуваний через сім'ю здійснює пошук безпеки для усунення відчуття покинутості. Хоче знайти стабільні рамки. Має потребу в ніжності. Пошук заступництва характеризується деякою інфантильністю.

У нього наявні коливання у виборі відношення до афекту. Амбівалентність є джерелом внутрішнього конфлікту. Через що можливі раптові гнівні реакції, що більш - менш передбачаються.

Має бажання знайти згоду, рівновагу між собою та іншими, міцну позицію в своєму середовищі. Хоче бути поміченою, привертаючи до себе увагу за допомогою спілкування. Має місце страх самостверджуватися і діяти вільно.

Здатний розмірковувати над своїм досвідом і стримувати свої реакції. Хоча може мати місце опозиційність з метою довести свою силу.

Схильний до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для нього великого значення не мають, його більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

Характерною є втеча від неприємної реальності, прикрашання її або трансформація. Є бажання зберегти те, що має.

Живе теперішнім моментом, цікавиться конкретними речами. Має потребу в русі.

Наявна тривога з приводу сексуальності, можливо через хронічне захворювання, або хірургічну операцію.

Психологічний портрет досліджуваного 6

Досліджуваний має бажання бути схожим на батька, порівнятися з ним в силі. З цього приводу можливі раптові гнівні реакції, що більш - менш передбачаються. Має потребу в ніжності. Характерним є прагнення піклуватися про тварин, рослини.

Рефлексія допомагає йому у пошуках автономії і самоконтролю. Здатний стримувати свої реакції.

Мають місце прояви реактивного страху в результаті реальної травмуючої ситуації, що проявляються у нерухомому і німому відношенні, схожому на своєрідний параліч.

Проявляється варіативність станів через внутрішні суперечності. Протистоять агресивність і пасивність.

Втеча від неприємної реальності проявляється через прикрашання її або трансформацію.

Хоче бути поміченим, значущим для інших, ствердитися, прагне міцної позиції в своєму середовищі. Має бажання зберегти те, що має.

Іноді ізолюється і хоче зміцнити своє "Я" перед світом, який видається неспокійним. Прагне безпеки для усунення відчуття покинутості. Хоче знайти стабільні рамки. Є деякі прояви страху самостверджуватися і діяти вільно.

Володіє оригінальністю думок, незвичністю характеру, самобутньою індивідуальністю. Потребує строгої систематизації на основі звичок.

Має хороший інтелектуальний рівень, але може мати важкість у формулюванні суджень. Є деякі прояви інтелектуальної напруги.

Наявна тривога з приводу сексуальності, можливо через хронічне захворювання, або хірургічну операцію.

Психологічний портрет досліджуваної 7

Досліджувана через сім'ю здійснює пошук безпеки для усунення відчуття покинутості. Прагне знайти стабільність. Має подвійне бажання заступництва і незалежності в цих рамках. Має потребу в ніжності, повернення до минулого і досвіду дитинства.

Чутлива, м'яка, сентиментальна, ніжна, емоційна.

Володіє засобами зображення, розвиненістю естетичної форми, умінням передати настрій, естетичне переживання. Характеризується оригінальністю думок, незвичністю характеру, самотньою індивідуальністю.

Прагне віднайти рівновагу у відносинах з оточуючими. Хочє задовольняти вимоги середовища. Шукає міцної підтримки і позитивних контактів. Наявне також відчуття небезпечності в оточенні, яке не приносить бажаної підтримки. Має високий рівень словесної активності, шукає підбадьорюючих і вибачаючих переживань.

Відзначається ентузіазмом, прагненням до домінування, духом заповзятливості, спритністю, винахідливістю. Прагне передбачати та планування діяльність, наявні незавершені плани. Не затримується на тому, що засмучує.

Має хороший інтелектуальний рівень, але ще мало переконана у власній цінності. Ставить під сумнів свій інтелект. Наявні прояви інтелектуальної напруги.

Впевнена у тому, що розділяє мрії і реальність. Водночас не вважає реальність відповідною своїм бажанням, прагне уникнути її в мріях або в грі.

Проявляється реактивний страх реальної травмуючої ситуації. Реакцією є нерухоме і німе відношення, схоже на своєрідний параліч.

Бажає зберегти те, що має.

Робить напружене зусилля над агресивністю. Зберігає самовладання інфантильним способом.

Можлива тривога з приводу сексуальності.

Психологічний портрет досліджуваного 8

Відчуває прихильність до минулого, до матері, до того, що пов'язане з її статусом. Має подвійне бажання заступництва і незалежності в цих рамках. Інфантильний у пошуку заступництва.

Досліджуваний відчуває себе ізольованим, нещасливим, шукає підтримки з боку оточення. Прагне міцної позиції в своєму середовищі. Чутливий, піддається впливу. Проявляється залежить від оточення, протистоїть йому агресією, стримуваною тривожністю. Виявляє збудливість, імпульсивність, яку важко стримувати. Скритний, недовірливий. Також наявна загальна напружена тривога, можливі гнівні реакції.

Здатний розмірковувати над своїм досвідом і стримувати свої реакції.

Схильний до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для нього великого значення не мають, його більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

Фіксується на одній меті, добре сприймає будь-який наказ, вказівку.

Має хороший інтелектуальний рівень, але ще мало переконаний у власній цінності. Ставить під сумнів свій інтелект. Проявляється страх самостверджуватися і діяти вільно.

Бачить реальність, але не вважає її відповідною своїм бажанням, прагне уникнути її в мріях або в грі.

Проявляє бажання зберегти те, що має, завзяття, ентузіазм, захопленість.

Можлива тривога з приводу сексуальності.

Психологічний портрет досліджуваного 9

Досліджуваний відчуває прихильність до минулого, до матері, до того, що пов'язане з її статусом. Має бажання бути схожим на батька, порівнятися з ним в силі. Водночас наявні значні проблеми з батьками, що викликають тривогу, яка проявляється у більшій чи меншій мірі. Акумулюється злісність, туга від покинутості. Робить напружене зусилля над агресивністю. З цього приводу виявляє помилки через потребу бути покараним. Пошук заступництва характеризується інфантильністю.

Є прояви реактивного страху реальної травмуючої ситуації. Реакцією є нерухоме і німе відношення, схоже на своєрідний параліч.

У хлопчика досить низький рівень самооцінки.

Шукає підтримки, рівноваги. Хоче задовольняти вимоги середовища.

Проявляє залежність, уразливість, недовіру, але можливі мрії про компенсуючу могутність. Чутливий, піддається впливу.

Має хороший рівень контролю і рефлексії.

Схильний до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для нього великого значення не мають, його більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

У нього є бажання зберегти те, що має. Пам'ятає про дрібниці в повсякденному житті.

Активність характеризується сповільненістю через тривогу і відчуття непереборних перешкод.

Має хороший інтелект, але ще мало переконаний у власній цінності, ставить його під сумнів.

Бачить реальність, але не вважає її відповідною своїм бажанням, прагне уникнути її в мріях або в грі.

Можлива тривога з приводу сексуальності.

Психологічний портрет досліджуваної 10

Досліджувана має подвійне бажання заступництва і незалежності в рамках сім'ї. Пошук заступництва характеризується інфантильністю.

Рефлексія допомагає у пошуках автономії і самоконтролю. Здатна стримувати свої реакції.

Наявне коливання у виборі відношення до афекту. Амбівалентність є джерелом внутрішнього конфлікту.

Має високий рівень адаптації в середовищі. Шукає підтримки, міцної позиції в своєму середовищі. Бажає зберегти те, що має.

Схильна до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для неї великого значення не мають, її більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

Заповзятлива, рішуча, дієва. Наявне хороше розрізнення реальності.

Має хороший інтелект, інтенсивне інтелектуальне життя. Але може мати важкість у формулюванні суджень.

Мають пікнічний склад, тому можлива тривога з приводу сексуальності.

Психологічний портрет досліджуваного 11

Досліджуваний шукає безпеки для усунення відчуття покинутості. Хоче знайти стабільні рамки. Потребує ніжності. Пошук заступництва характеризується інфантильністю.

Наявна загальна, всеохоплююча думка про тривоги, тривоги. Як наслідок - емоційне збудження, можливі гнівні реакції.

Шукає підтримки, міцної позиції в своєму середовищі. Хоче бути поміченим, значущим для інших, ствердитися. Любить говорити, привертати увагу. Має деякі труднощі у встановленні контактів з причин наявної у нього скритності та недовірливості. Чутливий, піддається впливу.

Інколи ізолюється з метою зміцнити своє "Я" перед світом, який видається неспокійним.

Проявляється також залежність від оточення, якій протистоїть агресією, стримуваною тривожністю. Збудливість та імпульсивність іноді важко стримувати. Також у деяких випадках можлива опозиційність з метою довести свою силу.

Схильний до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для нього великого значення не мають, його більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

Повсякденне та інтелектуальне життя погано зв'язані. Наявна інтелектуальна напруга.

Має виражений страх самостверджуватися і діяти вільно.

Психологічний портрет досліджуваної 12

Досліджувана має подвійне бажання заступництва і незалежності в рамках сім'ї. Пошук заступництва характеризується інфантильністю. Відчуває виховне примушення, заперечує або приймає його. Виявляє помилки через потребу бути покараною.

Має низький рівень самооцінки, нав'язує собі свої правила, потребу в ідеалі. Їй характерні відсутність завзяття, пригніченість, розбитість. Можлива і тривога з приводу сексуальності.

Наявна варіативність станів через внутрішні суперечності - протистоять агресивність і пасивність. Можливі раптові гнівні реакції, що більш - менш передбачаються. Також є страх неможливості стримати власні агресивні сили, тривога. Може вибухнути гнівом.

Здатна розмірковувати над своїм досвідом і намагається стримувати свої реакції.

Хоче задовольняти вимоги середовища. Шукає підтримки, рівноваги. Відчуває небезпечність в оточенні, яке не приносить бажаної підтримки.

Має високий рівень словесної активності, шукає підбадьорюючих і вибачаючих переживань.

Володіє оригінальністю думок, незвичністю характеру, самобутньою індивідуальністю, прагне результативності в діяльності.

Має сумнів в своєму інтелекті, займає позицію напруженого, судорожного захисту.

Добре розрізняє реальність. Використовує втечу від неприємної реальності, прикрашання її або трансформацію.

Психологічний портрет досліджуваної 13

Досліджувана шукає безпеки для усунення відчуття покинутості. Хоче знайти стабільні рамки. Потребує ніжності. Пошук заступництва характеризується інфантильністю. Виявляє помилки через потребу бути покараною.

Має низький рівень самооцінки, наявні відчай, безсилля, загальна, всеохоплююча думка про тривоги.

Наявні коливання у виборі відношення до афекту. Амбівалентність є джерелом внутрішнього конфлікту.

Рефлексія допомагає у пошуках автономії і самоконтролю. Здатна стримувати свої реакції. Збереження самовладання інфантильним способом.

Шукає підтримки, міцної позиції в своєму середовищі. Хоче бути поміченою, значущою для інших, ствердитися. Любить говорити, привертати увагу, наявний пошук підбадьорюючих і вибачаючих переживань. Має бажання впливати на іншого, використовуючи атаку або захист. Вибіркова в контактах.

Схильна до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для неї великого значення не мають, її більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

Має пікнічний склад, що може бути причиною страху самостверджуватися і діяти вільно, можлива і тривога з приводу сексуальності.

Хороший інтелект поєднується з інтелектуальною напругою.

Бачить реальність, але не вважає її відповідною своїм бажанням, прагне уникнути її в мріях або в грі.

Психологічний портрет досліджуваного 14

Досліджуваний шукає безпеки для усунення відчуття покинутості. Хоче знайти стабільні рамки. Має подвійне бажання заступництва і незалежності в цих рамках. Потребує ніжності.

Володіють оригінальністю думок, незвичністю характеру, самобутньою індивідуальністю.

Має особливе відношення до природи, характерним є прагнення піклуватися про тварин, рослини.

Шукає підтримки, міцної позиції в своєму середовищі. Любить говорити, привертати увагу, бути поміченим. Чутливий, піддатливий. Добре адаптується в середовищі. Має деякі труднощі у встановленні контактів, можливо через інтелектуальну напругу.

Схильний до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для нього великого значення не мають, його більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

Прагне до результативності в діяльності. Потребу строгої систематизації думок, діяльності на основі звичок. Наявним також є страх самостверджуватися і діяти вільно.

Має високий інтелектуальний рівень, артистичні інтереси.

Наявна тривога з приводу сексуальності, можливо через хронічне захворювання, або хірургічну операцію.

Психологічний портрет досліджуваного 15

Досліджуваний одночасно відчуває прихильність, бажання бути схожим на матір або чинити так само, як вона, і протиставляє їй агресивну опозицію до матері, що викликає незадоволеність з деяких причин. Простежується подвійне бажання заступництва і незалежності в цих рамках. Пошук заступництва характеризується інфантильністю. Бажає бути схожим на батька, порівнятися з ним в силі. Може використовувати опозицію з метою довести свою силу. Можливі раптові гнівні реакції, що більш - менш передбачаються. Іноколи відчуває себе ізольованим, нещасливим.

Проявляється реактивний страх реальної травмуючої ситуації. Реакцією є нерухоме і німе відношення, схоже на своєрідний параліч.

Шукає підтримки, міцної позиції в своєму середовищі. Хоче бути поміченим, значущим для інших, ствердитися. Чутливий, піддатливий.

Іноді ізолюється з метою зміцнити своє "Я" перед світом, який видається неспокійним. Відступає в страху від нападів.

Проявляється також залежність від оточення, якій протистоїть агресією, стримуваною тривожністю. Робить напружене зусилля над агресивністю. Відзначаються також збудливість, імпульсивність, яку важко стримувати.

Схильний до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для нього великого значення не мають, його більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

Фіксується на одній меті, добре сприймає будь - який наказ, вказівку. Є прояви тенденції до систематизації думок, діяльності. Має прояви страху самостверджуватися і діяти вільно.

Має хороший інтелект, але може мати важкість у формулюванні суджень, має місце інтелектуальна напруга.

Добре розрізняє реальність. Використовує втечу від неприємної реальності, прикрашання її або трансформацію.

Психологічний портрет досліджуваного 16

Досліджуваний має бажання бути схожим на матір або чинити так само, як вона. Прагне безпеки для усунення відчуття покинутості, виявляє помилки через потребу бути покараним. Можливі раптові гнівні реакції, що більш - менш передбачаються. Хоче знайти стабільні рамки. Має подвійне бажання заступництва і незалежності в цих рамках. Пошук заступництва характеризується інфантильністю. Потребує ніжності.

У свідомлює пережиті невдачі, які залишили слід. Бажає зберегти те, що має.

Шукає підтримки, рівноваги, міцної позиції в своєму середовищі. Хоче бути поміченим, значущим для інших, ствердитися, задовольняти вимогам середовища. Має високий рівень словесної активності, шукає підбадьорюючих і вибачаючих переживань.

Іноді ізолюється з метою зміцнити своє "Я" перед світом, який видається неспокійним.

Прагне до результативності в діяльності. Потребує строгої систематизації на основі звичок. Є прояви страху самостверджуватися і діяти вільно.

Наявні прояви інтелектуальної напруги.

Можливо перенесене хронічне захворювання, або хірургічна операція. Наявна тривога з приводу сексуальності.

Психологічний портрет досліджуваної 17

Досліджувана має подвійне бажання заступництва і незалежності в рамках сім'ї. Пошук заступництва характеризується інфантильністю. Інколи виявляє помилки через потребу бути покараною. Має низький рівень самооцінки, характерною є загальна напружена тривога, можлива і тривога з приводу сексуальності.

Значимими є відчуття та враження. Живе в мріях і мріє для самовтішання.

Шукає підтримки, рівноваги, міцної позиції в своєму середовищі. Хочє задовольняти вимоги середовища. Чутлива, піддатлива. Обережна і стримана, знаходиться в обороні; залишається ввічливою і не атакує в лоб. Має труднощі у встановленні контактів.

Добре володіють засобами зображення, розвиненістю естетичної форми, умінням передати настрій, естетичне переживання. Пам'ятає про дрібниці в повсякденному житті

Має бажання передбачати, любить планувати. Рішуча, дієва, активна.

Володіє хорошим інтелектом, але ставить його під сумнів. Ще мало переконана у власній цінності.

Бачить реальність, але не вважає її відповідною своїм бажанням, прагне уникнути її в мріях або в грі.

Психологічний портрет досліджуваної 18

Досліджувана відчуває одночасно прихильність і агресивну опозицію до матері, що викликає незадоволеність з деяких причин. Здійснює пошук безпеки для усунення відчуття покинутості. Хоче знайти стабільні рамки. Потребує ніжності. Має подвійне бажання заступництва і незалежності в цих рамках. Пошук заступництва характеризується інфантильністю.

Характерним для неї є напружений сумнів. Може раптово перейти від одного стану до протилежного.

Здатна розмірковувати над своїм досвідом і стримувати свої реакції.

Шукає підтримки, рівноваги, міцної позиції в своєму середовищі. Знаходиться в обороні; залишається ввічливою і не атакує в лоб. Характерними є скритність, недовірливість.

Іноді ізолюється з метою зміцнити своє "Я" перед світом, який видається неспокійним.

Схильна до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для неї великого значення не мають, її більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

Наявні сповільнена активність через тривогу і відчуття непереборних перешкод, страх самостверджуватися і діяти вільно.

Має хороший інтелект, але може мати важкість у формулюванні суджень.

Добре розрізняє реальність. Використовує втечу від неприємної реальності, прикрашання її або трансформацію.

Живе теперішнім моментом, цікавиться конкретними речами. Має потребу в русі.

Психологічний портрет досліджуваної 19

Досліджувана відчуває одночасно прихильність і агресивну опозицію до матері, що викликає незадоволеність з деяких причин. Можливі раптові гнівні реакції, що більш - менш передбачаються. Робить напружене зусилля над агресивністю. Інколи виявляє помилки через потребу бути покараною. Має подвійне бажання заступництва і незалежності в цих рамках. Пошук заступництва характеризується інфантильністю.

Має низький рівень самооцінки, прояви інтелектуальної напруги.

Наявні коливання у виборі відношення до афекту. Амбівалентність є джерелом внутрішнього конфлікту. Простежується варіативність станів через внутрішні суперечності. Протистоять агресивність і пасивність.

Рефлексія допомагає у пошуках автономії і самоконтролю. Здатна стримувати свої реакції.

Шукає підтримки, рівноваги, міцної позиції в своєму середовищі. Не має відчуття безпечності в оточенні, яке не приносить бажаної підтримки. Хочє бути поміченим, значущим для інших, ствердитися, задовольняти вимогам середовища. Має високий рівень словесної активності, шукає підбадьорюючих і вибачаючих переживань. Розпилюється у пошуку впевненості у різноманітних контактах.

Схильна до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для неї великого значення не мають, її більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування".

Прагне результативності в діяльності, рішуча, дієва.

Психологічний портрет досліджуваного 20

Досліджуваний має бажання бути схожим на матір або чинити так само, як вона, одночасно відчуючи прихильність і агресивну опозицію до матері, що викликає незадоволеність з деяких причин. Має значні проблеми з батьками, що викликають тривогу, яка проявляється у більшій або меншій мірі. Акумулюється злісність, туга від покинутості. Виявляє помилки через потребу бути покараним. Має подвійне бажання заступництва і незалежності в цих рамках. Пошук заступництва характеризується інфантильністю.

Значимими є відчуття та враження. Живе в мріях і мріє для самовтішання. Рухливість супроводжується блокуванням. Має моральні проблеми.

Рефлексія допомагає у пошуках автономії і самоконтролю. Здатний стримувати свої реакції.

Шукає підтримки з боку середовища, "просякнутий" ним, погано чинить йому опір. Чутливий, добре піддається впливу.

Схильний до синтетичного когнітивного стилю. Деталі для нього великого значення не мають, його більше цікавлять питання загального порядку. Володіє схильністю до "філософствування". Пам'ятає про дрібниці в повсякденному житті.

Активний, прагне самоствердження.

Має хороший інтелект, але може мати важкість у формулюванні суджень. Наявна інтелектуальна напруга.

Бачить реальність, але не вважає її відповідною своїм бажанням, прагне уникнути її в мріях або в грі.